

STADEN - FARA ELLER FRIHET FÖR KVINNOR?

Sveriges
lantbruksuniversitet

Martina Norrman

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp

Självständigt arbete, 30 hp inom Landskapsarkitektprogrammet

2009

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

Författare: Martina Norrman

Titel: Staden- fara eller frihet för kvinnor?

Program: Landskapsarkitektprogrammet Examen: Landskapsarkitektexamen

Huvudområde: Landskapsarkitektur

Nyckelord: Stadsplanering, genusperspektiv, jämställdhet, representation, appropriation, dialektik

Handledare: Gunille Lindholm, SLU, Landskapsarkitektur

Huvudexaminator: Maria Hellström, SLU, Landskapsarkitektur

Biträdande examinator: Mats Lieberg, SLU, Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0375

Kurstitel: Examensarbete för Landskapsarkitekter

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: Avancerad E

Utgivningsort: Alnarp

Datum: maj, 2009

Omslagsbild: "Att gå samman över ett torg", High Heel Sisters 2002

ABSTRACT

This report studies how the divergence between men and women is manifested in the physical space and how the representation of room recreates this divergence. Spaces are coded and women have traditionally been associated with private space and men with public space, leading to that the home is encoded as female space and public squares as male space. Thereby women lack a natural place in public space. The National Board of Housing, Building and Planning (Boverket) wants to change this situation by enforcing safety-creating measures based on gender equality theories.

I have studied what potential risks the project initiated by Boverket as well as discuss the potential problems with representation. Can representation be used without freezing the space? I also search for methods for working with a gender perspective without reproducing gender stereotypes and roles and avoiding encoding the private as female and public as male? Also I use a public seminar with urban planners, artists and architects to retrieve how we work with these issues today.

I conclude that city planning needs to incorporate new strategies of thought that does not divide space, e.g. through new analytical methods and a new planning language. Open discussions about perspectives of power in the physical planning is one possible way of creating cities that are open to all groups.

SAMMANFATTNING

Det här är ett arbete om hur uppdelningen av kvinnor och män manifesteras i det fysiska rummet och hur representationer av rum är med och återskapar uppdelningen. Rum är kodade och kvinnor har traditionellt förknippats med det privata, och män med det offentliga, varför hemmet har blivit kodat som kvinnligt och torget som manligt. Kvinnor har därför inte en självklar plats i det offentliga rummet. Boverket vill göra någonting åt det och satsar på trygghetskapande åtgärder ur ett jämställdhetsperspektiv. Men vad säger den satsningen oss? Vad för det med sig att jag skriver att kvinnor inte har en självklar plats i offentligheten? Representationer upprättas i syfte att åtgärda problem, men i själva problemformuleringen och i representationen befästs problemet och rummet blir en plats, statisk och låst. Jag undersöker i mitt arbete vilka risker Boverkets projekt kan medföra och jag diskuterar problemen med representationer. Som landskapsarkitekt är planering ett av mina arbetsfält och där är representationer ett viktigt redskap. Kan representationen användas utan att frysa rummet? Vilka metoder kan jag arbeta med för att ha med mig ett genusperspektiv, utan att reproducera våra könsroller och återigen koda det privata som kvinnligt och det offentliga som manligt?

Som en del i mitt arbete arrangerade jag ett seminarium, dit forskare och yrkesutövare inom området var inbjudna, för att diskutera möjliga strategier att ändra staden och lyfta fram den som en god plats för även kvinnor. Seminariet fyllde flera funktioner på olika plan. Dels var det ett sätt att samla information och få exempel på hur det går till i planeringsprocesser och hur närvarande genusediskussioner är på stadsbyggnadskontor och länsstyrelser. Det var också ett sätt att skapa en ”assemblage” som skulle kunna sätta igång en maskin, som den Deleuze beskriver. Det här sammanhanget skapade en mental maskin dock, som endast fungerade genom representationer. Samtidigt var det en blandning av personer som kunde låta sina olika tankar och utgångspunkter befrukta varandra och skapa ett blivande. Händelsen i sig kan också ses som ett experiment och ett exempel på hur vi kan arbeta med kvinnor ur ett offentligt perspektiv. Sett som en performance var seminariet ett medel att ta plats i anspråk.

En viktig del av min uppsats består i att undersöka hur kan jag som landskapsarkitekt arbeta med planering ur ett genusperspektiv. Jag bestämde mig för att studera om och i så fall hur, apropriering och representation kan användas. Jag sökte positiva exempel på hur rum kan bryta mot den stereotypa uppdelningen mellan kvinnor, genom att omdefiniera kvinnligheten och visa hur staden också är kvinnornas. I det arbetet fann jag många intressanta projekt gjorda av konstnärer men få exempel på konkreta stadsplaneringsprojekt med samma syfte.

INNEHÅLL

PROGRAM	7
Bakgrund	7
Problemformulering	7
Mål	8
En vägkarta	9
Utgångspunkter och begrepp	11
DEL 1: TEORETISK BAKGRUND	13
Relationen mellan rum och samhälle	13
Könets relation till rummet	16
Dikotomin privat/offentligt i planeringen	18
Privata kvinnor och offentliga män – en historisk tillbakablick	19
Kunskaper om genusaspekter på landskapsarkitektur och planering	21
DISKURSER I DEN FYSISKA MILJÖN	23
En analys av Boverkets projektplan	23
Diskurser i den fysiska miljön	26
Kommentarer	27
SEMINARIUM	29
Rapport från seminarium	29
Reflektioner över seminariet	31
DEL 2: ALTERNATIVA TEORIER OCH MÖJLIGA STRATEGIER	34
Appropriering och representation	35
En kritik av den traditionella representationen	38
Representation som möjlig strategi	39
Appropriering som möjlig strategi	40
Nya tankestrategier	41
SLUTDISKUSSION	43
REFERENSER	49
Appendix 1.	53
Appendix 2.	54
Appendix 3.	55

PROGRAM

Bakgrund

Forskningen och debatten om jämställdhet inom stadsplaneringen är relativt ung och har ännu inte fått fäste i politiken och i utformningen och planeringen av våra städer. Jämställdhet och stadsplanering är ämnen som verkar behandlas helt skilt från varandra, vilket gör det svårt att arbeta för en jämställd stadsplanering. Regeringen har ett Miljödepartement som ansvarar för planeringen av städer och hållbar utveckling men ett Integrations – och jämställdhetsdepartement som arbetar med jämställdhet. På regeringens hemsida kan man läsa om de olika departementen och vad de arbetar med. Där framgår tydligt att jämställdhet hanteras som ett separat arbetsfält där dess enda beröring med stadsplanering är i frågan om säkerhet för kvinnor.

Regeringen har gett Boverket i uppdrag att ”på nationell nivå leda, samordna och i samverkan med länsstyrelserna stödja ett konkret utvecklingsarbete för att stärka tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv”. Jag ställer mig kritisk till att detta är den enda åtgärden som beaktas och det enda sammanhang där jämställdhetsfrågor får inflytande i stadsplaneringen. Jag har därför försökt hitta andra infallsvinklar eller diskussioner.

Jag har sökt uppsatser och examensarbeten som behandlar jämställdhet inom stadsplanering och funnit tre skrivna på SLU. Två av dem fokuserar på säkerhet och det tredje har med säkerheten som en viktig del men behandlar även andra faktorer i sina analyser.

Den förra regeringen verkar ha följt samma trend efter vad jag har kunnat utläsa av interpellationer och riksdagsdebatter. Den svenska litteraturen inom området som jag har funnit är begränsad och lösningarna som presenteras domineras även där av säkerhetsåtgärder. Ett så ensidigt perspektiv är otillräckligt och kan också få negativa konsekvenser.

Problemformulering

Jag ställer mig skeptisk till att jämställdhet i stadsplanering enbart ska fokusera på trygghetsfrågor och framförallt om det handlar om kvinnors rädsla och trygghet i offentliga rummet. Traditionsbundet tänkande, socialisation in i könsstereotypa roller och föreställningar om kvinnliga och manliga förhållningssätt verkar fortfarande styra politiker och planerarens handlande. Det finns en tendens att formulera problemet som en trygghetsfråga och inte synliggöra t.ex, könsdimensionen som en maktdimension – och därmed också dess politiska karaktär av förhandlingsdimension.

Ett perspektiv på staden där flera dimensioner, såsom klass och etnicitet räknas in som maktfaktorer, skapar en annan diskussion om hur staden bör utformas. Jag anser relevant att forskning som tar hänsyn till alla dessa perspektiv i planering av städer synliggörs eftersom maktförhållanden mellan alla dessa dimensioner och kategorier i relation till rummet; rummets utformning, användning och upplevelsen av rum är en förutsättning för att närma sig till en mer jämställd stad.

I mitt arbete vill jag diskutera ”rummet som en relationell verklighet som ständigt skapas av och samtidigt skapar, maktförhållanden,” som kulturgeografen Irene Molina (2007) skriver med hänvisning till Lefebvre med flera. Om vi planerar staden efter kvinnors otrygghet kanske rummet blir tryggare, men att formulera staden som otrygg för kvinnor för med sig konsekvenser både i det fysiska och i det sociala rummet. Rummet och staden är en diskurs som kommer att säga oss att kvinnor är rädda och att det är farligt för kvinnor att vara ute. Kanske är trygghetskapande åtgärder en tillfällig lösning ett medel att använda tills målet om ett jämställt samhälle är uppnått. Kanske reproducerar vi i stället bara uppfattningen av kvinnan som svag och rädd.

Mål

Ambitionen med mitt arbete är att genom att analysera Boverkets projektbeskrivning och genom att lyfta fram aktuella teorier, belysa och vidga diskussionen när det gäller stadsplanering utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Jag vill även lyfta fram andra tankesättet och möjliga strategier än den aktuella som fokuserar mest på att åtgärda underordningar. Jag vill även söka alternativ till att endast arbeta med säkerhet som enda jämställdhetsåtgärd i stadsplaneringen.

Frågor som jag vill ställa i mitt arbete är:

- Vad kan det medföra att planera städer utifrån kvinnors rädsla, eller påstådda rädsla att bli överfallna i staden?
- Hur kan jag som landskapsarkitekt arbeta med planering ur ett genusperspektiv?
- Hur kan jag arbeta för att bryta könskodningen av rummet?

I mitt arbete har jag medvetet valt att använda mig om begreppet ”kvinnor” som en homogen grupp, då jag har valt att analysera maktfaktorer i rummet som är kopplade till kön. Jag är också medveten av risken av en sådan kategorisering och kommer därför längre fram att problematisera riskerna med kategorisering av människor.

Metod och material

Metoden som jag tillämpar i detta arbete består dels, av en karläggning i stora drag av material av olika slag som behandlar ämnet, samt en läsning och analys av de utvalda texterna. Jag har också arrangerat ett seminarium med

inbjudna forskare och planerare och även andra personer med intresse i frågan för att samla erfarenheter och få ett snitt av vad dagens planerare har för kunskap och uppfattningar om genus och stadsplanering.

Jag har också gjort en analys av bakgrunden till Boverkets projektprogram för att stärka tryggheten ur ett jämställdhetsperspektiv. I samband med den analysen har jag tagit del av Birgitta Anderssons texter ”Fördjupning av bakomliggande problematik” och ”PM Trygghet i stads – och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv”.

I min sökning av litteratur har jag funnit relativt lite skrivet om just genus och stadsplanering, varför jag i min studie till stor del använder mig av grundvetenskapliga texter. Jag har använt mig av sociologiska, kulturgeografiska och filosofiska texter, vilka på ett eller annat sätt har kunnat kopplas till den urbana miljön och/eller planering.

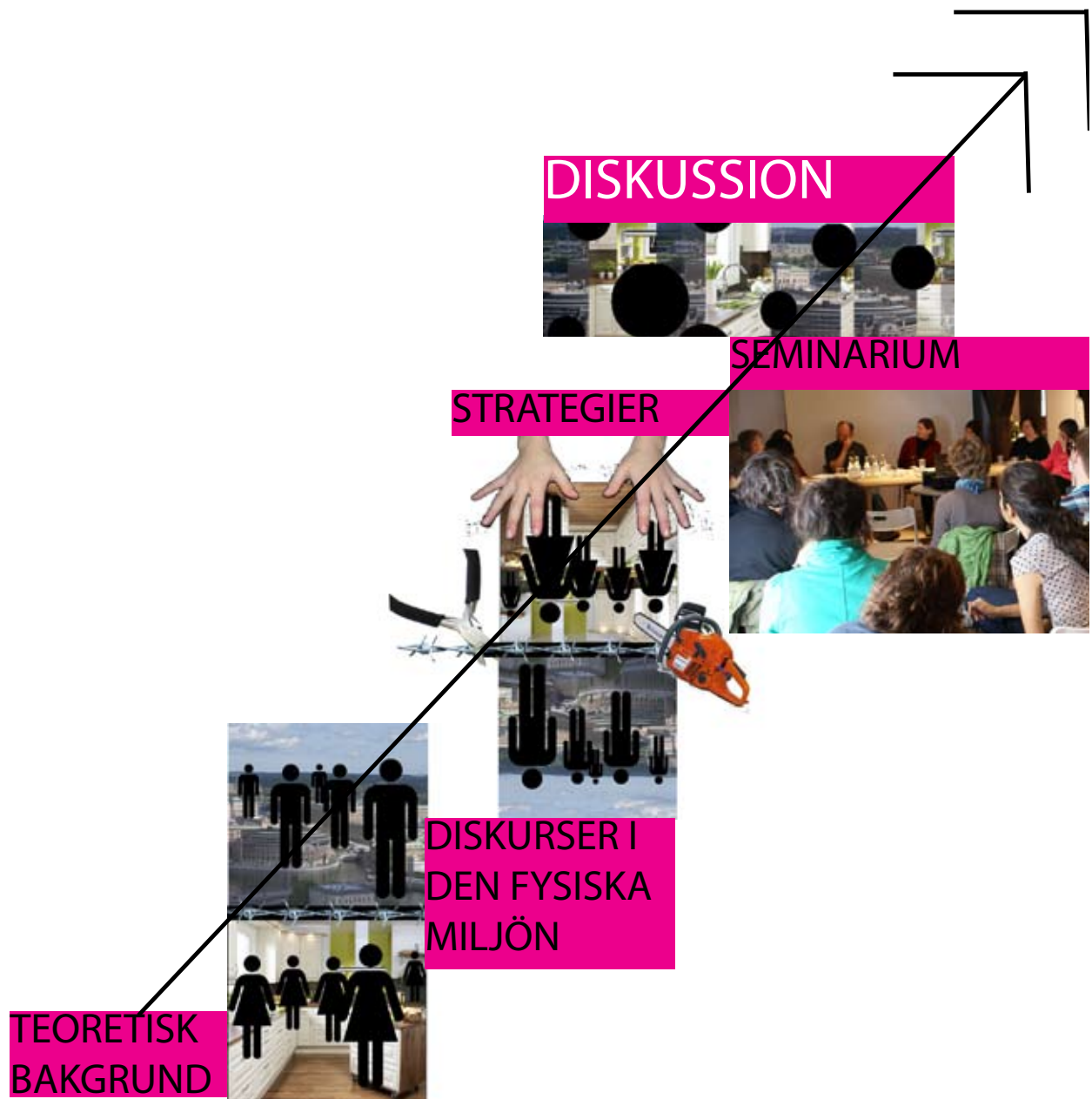
Kulturgeografen Irene Molina, vars texter bland annat tar upp identitetsskapande diskurser i landskapet ansåg jag viktiga att använda mig av, liksom sociologen Henri Lefebvre. Jean Hillier är professor i stadsplanering och en viktig referens i mitt arbete. En annan viktig referens är Anita Larsson som åstadkommer de starkaste kopplingarna mellan teori och konkretisering i ämnet. Carina Listerborns texter har också varit viktiga för mitt arbete, då hon skriver om diskurser i den fysiska miljön och om relationen mellan kvinnor och offentlighet. Andra intressanta feministiska teoretiker inom kulturgeografien är Doreen Massey och Gillian Rose, men eftersom deras texter behandlar landskapet och genus ur ett allmänt och platsbetonat perspektiv blir inte de aktuella för detta arbete.

En vägkarta

Mitt arbete är uppdelat i två delar där den första består av en teoretisk bas där jag beskriver den dialektiska relationen mellan rum och samhälle, för att sedan diskutera hur rum och kön påverkar varandra. Därefter följer en historisk tillbakablick på den rumsliga uppdelningen mellan könen och hur det påverkar vårt samhälle och våra könroller. Efter det presenterar och analyserar jag Boverkets projektplan för att se hur den påverkar synen på kvinnan som offentlig/privat.

Som jag nämnde i inledningen, så består en del av mitt arbete av ett seminarium dit forskare och yrkesutövare inom området var inbjudna, för att diskutera möjliga strategier att ändra staden och lyfta fram den som en god plats för även kvinnor. Seminariet fyllde två funktioner; dels var händelsen i sig ett försök att göra en vändning i diskussion om kvinnor och stad, dels fördes där en diskussion som ligger till grund för en fri och reflekterande avslutning på mitt arbete.

I arbetets andra del försöker jag hitta lösningar och tänkbara strategier. Jag diskuterar sätt att förändra könsstereotypa platser och uppfattningen om dessa, genom representation och appropriation och jag ger exempel på hur konsten kan användas för att bryta dikotomin man/kvinna. Jag presenterar också förslag på nya tankestrategier som en metod.

Figur 1. Bild över arbetets olika delar.

Utgångspunkter och begrepp

Jag använder mig av begreppet kön när jag syftar på det biologiska könet och begreppet genus när jag menar det socialt konstruerade könet. Jag är medveten om att jag genom att skriva ”kvinnor” och ”män” bidrar till samhällets uppdelning mellan könen, vilket är det som jämställdhetsprojekt syftar till att komma bort från. Det kan dock vara nödvändigt att kategorisera för att belysa den hierarkiska relation som finns mellan könen (Björk, 1996).

I litteraturen som jag har använt används begreppet ”space”, för vilket jag väljer att använda det svenska begreppet ”rum”. Rum är en uppfattning som är byggd på erfarenhet av platsen och den är starkt förknippad till tiden och till vår kropp. Det är genom kroppen vi blir varse rummet och det är genom tiden vi kan bedöma avstånd. Begreppet plats å andra sidan, är statistiskt i förhållande till tiden, och distanserat från kroppens sinnen (Olwig, 2008).

I mitt arbete använder jag begreppet ”planering” och jag syftar då på samspelet av olika aktörer såsom planerare, arkitekter, politiker och byggherrar samt i viss mån det civila samhället och forskningen. Lagstiftningen spelar också en viktig roll i planeringsarbetet främst genom Plan – och bygglagen. Planformerna som används är översiktsplaner och detaljplaner. Den regionala planeringen styrs inte av formella lagar, utan av förordningar som länsstyrelserna beslutar efter (Larsson, 2006).

Studier och teorier kring människan och hennes omgivning kan grovt sett delas upp i två skolor, den miljöpsykologiska och den sociologiska. I den miljöpsykologiska studeras relationen mellan den fysiska omgivningen till den enskilda personen. En viktig utgångspunkt är människans inneboende uppfattningar och preferenser kring rum och till fysiska element i vår omgivning, såsom ljus och vatten. Även om det finns många olika preferenser beroende på individens psykologiska egenskaper, så är synen på personen och hennes miljö statisk (Johansson och Kuller, 2005). Teorierna inom miljöpsykologin bygger till stor del på studier som visar på likheterna i våra val och att människor därmed har vissa medfödda egenskaper. Miljöpsykologin behandlar hur människan uppfattar sin omgivning och ser inte människa, samhälle och rum i ett dialektiskt perspektiv. I mitt arbete utgår jag från att våra könsroller är konstruerade och att eventuella skillnader i hur män och kvinnor använder rummet därför också är en produkt av samhället. Det är alltså i det här fallet inte intressant att diskutera varken de enskilda individerna eller våra medfödda preferenser.

DEL 1: TEORETISK BAKGRUND

Relationen mellan rum och samhälle

Inom geografin och stadsplaneringen har det länge funnits en uppfattning om att rummet är statisk och påverkar oss, och att platsen inte påverkas av människorna som använder den. Rummet sågs länge som någonting objektivt och statiskt, och staden uppfattades som olika, separata rum, vilka kunde studeras genom att analysera den mänskliga aktivitet som ägde rum där (Molina, 2007). Idag är de flesta forskare och yrkesutövare som arbetar med rum och stad, övertygade om att rummet inte är förutbestämt av naturen och att det inte är statiskt. Rummet ses istället som en av många kulturellt skapade artefakter och som en föränderlig del av det dagliga livet, nära kopplat till sociala och personliga ritualer och aktiviteter (Rendell, 2000).

För att kunna föra detta resonemang behöver vi se rummet i dess dialektiska relation till samhället. Rummet är socialt konstruerat men det är samtidigt där de sociala konstruktionerna sker (Molina, 2007). Den här teoribildningen har vuxit fram under de senaste femtio åren med Henri Lefebvre som en viktig förespråkare. I sin bok "the production of space" slår Lefebvre (1974) fast att rummet är socialt konstruerat, vilket innebär att rummet inte är naturligt. Naturen är vårt ursprung men vi människor har i allt mindre utsträckning en nära relation till naturliga rum. Istället uppfattar vi naturen i högre grad som en bakgrund, betraktad ur ett estetiskt perspektiv (Lefebvre, 1974).

Att rummet är socialt konstruerat betyder också att varje samhälle skapar sina egna rum. Lefebvre (1974) hävdar att vi genom att analysera ett samhälles rum, kan förstå samhället. Irene Molina, i sin tur, anser att vi inte bör se staden som ett antal platser och människor, utan som en ständigt skapande av samspelet mellan relationer.

Vidare anser Lefebvre (1974) att det finns en svårighet i att analysera rummet, eftersom att det ständigt återskapas. Vidare skriver han att analysen också försvåras av den komplexa relation som finns mellan samhälle och rum. Rummet inrymmer relationerna som inbegriper

- 1.) biologiska reproduktionen dvs. familjen som tar plats i den privata sfären.
- 2.) arbetskraftens reproduktion, vilken sker genom rekreation och vila i exempelvis parker och i hemmen.
- 3.) reproduktionen av relationerna som är grundläggande för kapitalismen, vilka innefattar en hierarkisk organisation och en arbetsdelning och som sker i samhällen, i staden och i media.

De här olika relationerna påverkar ständigt varandra och är beroende av varandra för sin existens. Rummet spelar en viktig roll för att bibehålla deras inbördes interaktion, då de representeras i rummet, skriver Lefebvre. Vidare under-

söker han hur rummet konstrueras konceptuellt såväl som materiellt och han föreslår att rummet konstrueras genom tre sinsemellan relaterade processer:

- 1.) ”spatial practice” (rumslig användning, där produktion och reproduktion sker)
- 2.) ”representations of space” (kodat och utåtriktat rum som garanterar den hierarkiska organisationen av produktionen)
- 3.) ”representational space” (det komplexa rummet för det dagliga livet)

Hellström (2007) tolkar det som att de här processerna har en hierarkisk relation. I sin avhandling gör hon ett schema över relationerna som är en triangel och där ”spatial practices” står överst och ”representations of space” och ”spaces of representation” utgör varsitt hörn i basen på triangeln. Hellström förklarar att ”spatial practice” är det generella användandet av rummet, ”representations of space” är praktiker som ordnar rummet, skapandet av kunskap genom tecken, symboler och koder. ”Spaces of representation” (jämför med ”representational space”) slutligen, är rum vilka skapar komplexa, symboliska relationer, som omkodar rumsliga koder vilka är kopplade till återskapandet av relationer mellan människor och inte rumsliga koder. Dessa tre stadier eller fält kan förstås som tre olika situationer eller moment av rummet, vilka var och en har sin egen relation till kroppen, skriver Hellström. I termer som inbegriper kroppen, uttrycker Lefebvre det som ”perceived space”, ”conceived space” och ”lived space”. Hellström tolkar det som att ”perceived space” kan förstås som vår upplevelse av rummet och relationen som skapas mellan kropp och rum genom det vardagliga handlandet, handlingarna som vi spontant väljer när vi ställs inför världen och skapar rummet. De medvetna handlingarna som skapar rum utgör ”conceived space” och utförs ofta av planerare och arkitekter. ”Lived space” är rummet som svarar mot de sociala relationerna och som förstås genom praktiker av symboliska uttryck.

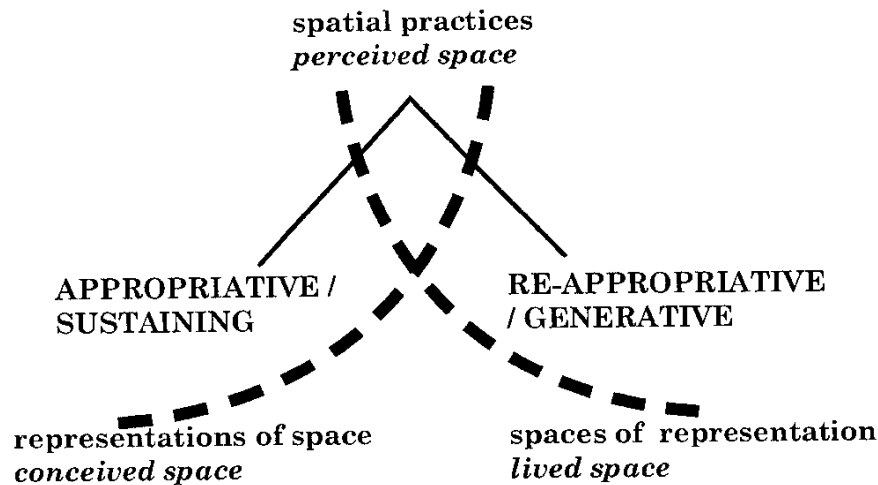
De relationer mellan samhälle och rum, som skapar rummet har således en motsvarighet i relationen mellan kropp och rum, skriver Hellström:

Spatial practices – perceived space

Representations of space – conceived space

Spaces of representations/representational space – lived space

Hellström (2007) skriver om svårigheterna med att tolka Lefebvre, eftersom begreppen för plats och rum har flera betydelser och därför svåra att översätta från franskan till engelskan. Jag fördjupar mig inte i detta utan använder begreppet ”rum” för engelskans ”space”. Däremot är det intressant att se Hellströms mer komplexa tolkning mellan relationerna samhälle - kropp – rum och hur hon dessutom, med hänvisning till Lefebvre, inkorporerar vilka relationer som är dominerande och upprätthållande till skillnad från de som är ”re – appropriative” och genererande (figur 2).

Figur 2. Hellström visar i sin figur vilka rumsliga relationer som verkar bevarande och vilka som leder till nya relationer och ett ständigt nyskapande av relationer och rum. Figur hämtad från Hellström 2007 sid. 206.

Som vi kan se i Hellströms diagram, är "representations of space" en del av det upprätthållande och dominerande rummet. Planeringen och landskapsarkitekturen är representationer och kan endast återge rummet som något låst och statiskt. Jag återkommer till detta i "Representation som möjlig strategi".

Rummet är alltså en representation av samhället och samtidigt en socialt konstruerad artefakt. Den här uppfattningen brukar kallas konstruktivistisk. Den materiella världen kan inte skiljas från det samhälle i vilket den är skapad, då den skapas och tolkas konstant i detsamma (Grahn, 2005). Representationen av rum skapar en bild av världen och vår världsbild påverkar hur vi tolkar rummet. Det offentliga rummet och representationen av detta kan sägas vara ett sätt att skapa våra identiteter och därmed våra skillnader. Då det finns maktordningar i samhället är det i och genom rummet som även de skapas och befästs (Koskela, 1997).

Jean Hillier (2007) beskriver rummets olika fält utifrån teoretikerna Nigel Thrift och William Connolly med flera. Hon beskriver hur det poststrukturalistiska synsättet till viss del handlar om att rubba de symboliska representationerna av världen. Genom representationen försvinner tidsaspekten från rummet, som då övergår till någonting passivt som tycks vänta på att bli upptäckt istället för att vara en del i sitt eget tillblivande, skriver Hillier. Genom representationen läses relationer och uppfattningar.

Lefebvres (1974) idé om en dialektisk relation mellan samhället och rummet består av många lager vilka benämns och förklaras på olika sätt. En benämning som Hillier (2007) använder är poststrukturalismen genom vilken staden ses som flera lager av möjliga synvinklar, var i tiden och rummet spelar en viktig roll i ett ständigt skapande. Den

poststrukturalistiska synen på staden är motsatsen till den representativa, den är det ständiga skapandet genom vardagens praktiker som performativa uppvisningar av den levda världen, blivanden och möten som är beroende av tid och plats, skriver Hillier. Hon introducerar också ännu ett lager av representation, nämligen perception, vilket kan jämföras med ”perceived space”, som jag beskrev ovan handlar om hur vi tolkar rummet och sedan handlar utefter denna tolkning. Hillier hänvisar till Connolly och skriver att vi blir varse representationerna i vår omgivning, vi tolkar dem och handlar efter dessa tolkningar (Hillier, 2007).

Lefebvres (1974) utgångspunkt kan också beskrivas som sociospatial, då den beskriver relationen mellan samhället och rummet. Ett besläktat synsätt är det sociomateriella (Österberg, 2000). Det finns en viktig likhet med dessa synsätt; nämligen att samhällslivet finns utanför kroppen, i staden, i rummet och genom olika aktiviteter och inte bara i människornas medvetande. Skillnaden är att det sociomateriella synsättet fokuserar på relationen mellan samhället och det materiella. Vad är då skillnaden i att tala om rummet och det materiella? Österberg hävdar att det rummet ger en uppfattning om riktning och rörelse, medan det materiella betonar tyngden och motståndet mot materian utanför kroppen. Författaren skriver att det sociomateriella fältet präglas av makt- och ägandeförhållanden vilka påverkar vår handlingsfrihet, men fokus ligger i att vi hela tiden måste förhålla oss till det materiella och ständigt göra val, handla.

Jag finner det intressant att ta upp dessa aspekter eftersom att rummet utgörs av den byggda miljön som också kan delas upp i objekt, artefakter. Det som förenar synsätten är också en viktig utgångspunkt i mitt arbete, nämligen att det finns inte en stad, utan många städer, beroende på vilket perspektiv vi intar samt att rummet och det materiella är konstruerat.

Könets relation till rummet

På samma sätt som rummet ansågs vara statiskt och förutbestämt, har könet setts som något som har gett oss speciella egenskaper vilka har gjort män och kvinnor lämpade för olika uppgifter i samhället och hänvisat män och kvinnor till olika sociala och fysiska rum. En del feminister uppmärksammar skillnaderna mellan könen och anser att det som anses typiskt kvinnligt ska förbli kvinnligt men att det bör värderas lika högt som det ”manliga” (Björk, 1996).

Flera forskare utgår dock från att det inte finns skäl att göra skillnader mellan könen eftersom att de anser att kön är socialt konstruerat och att den sociala konstruktionen av könen bygger på att det finns en maktordning mellan män och kvinnor (Björk 1996). Då den hierarkin är konstruerad är den också möjlig att dekonstruera. Jag ansluter mig till det här perspektivet när jag använder mig av begreppet jämställdhet.

De flesta samhällen och en stor del av teoribildningen är uppbyggda kring uppfattningar om vad som manligt och kvinnligt och dessa sätts ofta i motsats till varandra och i en historisk, hierarkisk ordning (Grahn, 2005). Dessa uppfattningar representeras i rummet och reproduceras därmed (Friberg m.fl., 2005). Den byggda miljön är inte skapad på ett visst sätt av en tillfällighet, utan den har tillkommit genom mänskliga intentioner, bland annat för att upprät-

thålla hierarkin mellan kvinnor och män (Koskela, 1997). Dock kan det vara svårt att tyda vilka intentioner som ligger bakom skapandet av en plats då konstruktionen ibland sker stegvis eller i samarbete mellan många aktörer. Resultatet blir ofta en produkt som reproducerar en hierarkisk könsnorm (Grahn, 2005). Den tydligaste representationen när det gäller köns hierarkiska relationer, är uppdelningen mellan en dominerande, offentlig, produktiv, manliga sfär (staden) och en underordnad, privat, reproducerande, kvinnlig sfär (hemmet).

Rummet är kopplat till kön och rummet spelar en viktig roll i skapandet och befastandet av könsidentiteter. Stadens rum kan sägas vara uppdelade mellan kvinnor och män, och det här fenomenet brukar benämnas som att platser är ”könskodade” (Andersson, 2005), ”könade”, ”sexed” eller ”gendered” på engelska (Rendell, 2000). Platser kan bli könade om majoriteten som använder platsen har samma biologiska kön, eller om aktiviteten på platsen förknippas med ett visst biologiskt kön. T.ex. kan fotbollsarenor sägas vara manligt könade eftersom att majoriteten som använder dem är män. På samma sätt har köket ansetts vara en typisk kvinnlig plats eftersom att det ofta har varit kvinnor som har lagat mat. Det är dock intressant att se att det finns en skillnad på privata kök och restaurangkök, eftersom kockyrket förknippas med män (Rendell, 2000).

För att återknyta till Lefebvre (1974), så är de hierarkiska relationerna i samhället kopplade till rummet. Uppdelningen mellan könen återfinns alltså i rummet och könen blir kopplade till olika rum. Rummet blir därmed könat, och det är en process som kan ske såväl genom användning som genom representation (Rendell, 2000). Den sortens relation kan vi härleda till ”representations of space”, vilket innebär att vi lär oss vilket kön ett visst rum tillhör genom hur det är kodat (Lefebvre, 1974).

Uppdelningen av rummet är inte relaterat till våra biologiska skillnader, men användandet av rummet är nära förknippat med hur våra dagliga liv ser ut (Rendell, 2000). Därför är det skillnader i våra dagliga liv som ligger till grund för skillnader i användandet av stadens rum. För att skapa ett mer jämställt användande av staden skulle alltså våra vanor behöva ändras. Samtidigt måste den här ändringen av vanor ske i samhällets fysiska och sociala rum och rummet spelar därmed en roll i att skapa en mer jämställd stad. Makten skapas ständigt och detta äger rum och skapar rum. Samhället är inte beständigt och inte heller rummet, utan det påverkas av människorna som lever i det, samtidigt som människorna påverkas av både samhället och rummet. Den rumsliga verkligheten skapar maktförhållanden.

Subjekts- och objektsrelationer

Listerborn (2000) tar i sin avhandling upp Simone de Beauvoirs synsätt på kroppen som en situation. Kroppen spelar en roll så till vida att den ger oss vissa förutsättningar, men kroppen bestämmer inte vårt öde. Med Österbergs (2000) ord är kroppen en fakticitet, det vill säga en situation som påverkar oss och vår frihet, men den är inte avgörande. Listerborn skriver att de Beauvoir menar att kroppen är en situation placerad i flera andra situationer, och kroppen har en dialektisk relation till rummet. En viktig tes och utgångspunkt i Beauvoirs arbete är att kvinnan har blivit definierad som den andra. Den här uppdelningen kallas för dikotomi, dualism och binär relation och bygger på att världens befolkning är uppdelad mellan kvinnor och män. Eftersom att den här relationen är hierarkisk, så har

världen och rummet, våra medvetande formats efter den och av den. Samtidigt är kvinnan i sig själv ett subjekt och det medför dubbla identiteter. Subjekts – och objektsrelationer är inte statiska men svåra att bryta. Carina Listerborn skriver att många författare hävdar att blicken spelar en viktig roll för vem som objektifierar vem. Den som blir betraktad blir ett objekt och därmed distanserad från subjektet vilket leder till skapandet av den andra.

Molina (2000) skriver om hur den andra skapas genom kategorisering och representation. Hon skriver ”I varje namngivning finns en process av värdering och utvärdering inbyggd” (s.108). Det är ofta akademiker som kategoriserar för att kunna studera sina objekt och kategoriseringen sker alltid utifrån en överlägsen maktposition. Kategoriseringen leder till en uppdelning av världen som sker genom, och skapar bildandet av dualismer som självet och jaget (Molina 2000).

Dikotomin privat/offentligt i planeringen

Planeringen av våra städer sköts av olika aktörer och regleras av Plan – och bygglagen som skrevs 1987. I denna plan används begreppet jämlikhet, vilket inbegriper könen lika värde. Trots att begreppet jämställdhet överhuvudtaget inte finns med i planen, finns det politiska jämställdhetsmål, vilka är konkreta och troligen är det dessa som tas i beaktande i planeringen. Dessutom har flera Länsstyrelser, med syfte att tillämpa målen i sin praxis, tagit in jämställdhetsexperter samt tagit fram olika metoder samt producerat en rad handböcker.

Problemet med de flesta av dessa redskap är att de är enkelspåriga och tenderar till att uttrycka skillnaden mellan kvinnor och män, vilket lätt kan tolkas som att könen av naturen har skilda intressen. Samtidigt kan det vara svårt att relatera målen om män och kvinnors rätt till lika användning av det offentliga rummet, till planeringen, då rummets materialitet såsom gator i stort sett är tillgängliga för kvinnor och män. (Larsson, 2006).

Den regionala planeringen styrs av förordningar där en av de betonar att jämställdhet ska beaktas i analyser för den regionala utvecklingsstrategin. Översiktsplanen som kommunen upprättar är ett strategiskt verktyg och berör ofta andra aspekter än de fysiska, då målet är att skapa ett hållbart samhälle. I översiktsplanen föreslås hur rekreationssområden, bostäder, kommersiella platser och arbetsplatser placeras och dessa konkretiseras sedan i detaljplanen. I den översiktliga planen nämns ingenting om kvinnor och mäns eventuellt skilda förutsättningar eller behov, för att ingen grupp ska gynnas, medan det i detaljplanen skils på kvinnor och män. Det finns ett hierarkiskt förhållande mellan dessa två planer och det är översiktsplanen som styr detaljplanens utformning. I översiktsplanen behandlas områden som är typiskt ”manliga”, som den fysiska strukturen och i detaljplanen planeras de typiskt ”kvinnliga” sfärerna som till exempel bostadsområden. Planeringens struktur kan därför sägas leda till att förstärka hierarkin mellan de olika könen sfärer, både genom att återskapa en dikotomi mellan offentligt och privat och genom att sätta dessa i en hierarkisk relation till varandra (Larsson, 2006).

Privata kvinnor och offentliga män – en historisk tillbakablick

Samtidigt med industrialismen skapades lönearbetet som skildes från hushållsarbetet och de olika arbetena utfördes på olika platser. Kvinnornas uppgift blev att ta hand om det obetalda hushållsarbetet eller det sämst betalda lönearbetet inom industrin, eftersom att kvinnors arbetskraft var billigast. Kapitalismen drivs av att finna så låga produktionskostnader som möjligt, och en viktig del av kostnaden är arbetskraften. Då arbetet blev uppdelat efter kön, blev också platserna där arbetet ägde rum könade. Beslutsfattandet skedde i offentliga byggnader dit kvinnor inte hade tillträde (Johansson, 2000). Detta är ett exempel på hur den rumsliga uppdelningen är ett medel och en garant för att upprätthålla hierarkiska relationer i samhället (Lefebvre, 1974).

Staden är en offentlig plats, där det länge ansågs att endast män kunde vistas. De första platserna som kvinnor kunde besöka utanför hemmet var kyrkan och varuhuset. Walter Benjamin skapade flanörbegreppet genom sitt verk ”passagearbetet” (Ganetz, 2005). I den här beskrivningen är stadsrummet mannens och de kvinnor som finns är prostituerade eller fruar i sällskap av män. Walter Benjamins bok är ett exempel på hur representationen av staden genom film och litteratur osynliggjort kvinnan som aktiv deltagare i staden och istället skapat myten om att ensamma kvinnor i urbana miljöer är prostituerade eller lösaktiga (Ganetz, 2005). Arbetarklassens kvinnor har dock alltid vistats i det offentliga rummet. Även om den rådande uppfattningen inte fungerade i praktiken så präglar den vår syn på hur det bör vara (Friberg m.fl., 2005). Uppdelningen mellan kvinnor och män grundade sig i den rådande uppfattningen om att kvinnors biologiska egenskaper gjorde att de passade bäst i hemmet, medan män av naturen passade att bestämma och vara offentliga (Johansson, 2000). Därför blev det offentliga rummet utformat av män och med mannen som norm (Listerborn, 2000).

Kvinnorörelsen i Sverige växte fram under slutet av 1800-talet och det var då främst kvinnor ur borgerligheten som organiserade sig för att förbättra möjligheterna till försörjning och utbildning. I början av 1900-talet blev frågan om kvinnlig rösträtt viktig och kvinnor fick ett erkännande som experter inom samhällets sociala sfärer, det vill säga barnuppfostran och hushåll. Uppdelningen av olika sfärer mellan könen skedde i takt med en ökad syn på könen som väsensskilda. (Manns, 2001) En bit in på 1900-talet organiserade sig även arbetarklassens kvinnor genom socialdemokratin, för kvinnlig rösträtt (Österberg, 2001).

Under mellankrigstiden rådde finanskris och massarbetslöshet, vilken sades vara orsaken till motståndet och förbudet mot gifta kvinnors rätt att lönearbeta. De gifta kvinnorna ansågs försörjda av sina män och de skulle därför inte ta plats från männen och de ogifta kvinnorna på arbetsmarkanden. Efter flera utredningar och skiftningar i opinionen stiftades 1939 en lag om gifta kvinnors rätt på arbetsmarknaden. Kvinnornas arbetskraft behövdes i produktionen för att kunna bygga upp välfärdsstaten. För att bemöta dåtidens hemmafruideal argumenterade Alva Myrdal för den arbetande kvinnans rätt till äktenskap och barn (Frangeur, 2001). För att kvinnorna skulle kunna lönearbeta, behövdes någon som tog hand om det reproduktiva arbetet. Lösningen blev att samhället tog ansvaret för barn och hushåll, genom att anställa kvinnor som fick arbeta med andras barn och hushåll. Ett konkret exempel på hur det kunde se ut är ett kollektivhus som Alva Myrdal var med och utformade, där det längst ner fanns daghem och restaurang med

mathiss upp till lägenheterna (Friberg m.fl., 2005).

Under folkhemmets framväxt var den fysiska miljöns utformning ett viktigt redskap och miljonprogrammet ansågs vara det som skulle förverkliga folkhemmet. Grundtanken var strävan efter att alla medborgare skulle behandlas lika. Dock var skillnaden mellan de olika könen fortfarande viktig och den fysiska uppbyggnaden av staden anpassades efter en enda familjemodell där mannen ansvarade för produktionen (familjeförsörjningen) och kvinnan ansvarade för reproduktionen (hushåll och barn) (Larsson, 2005).

Femtioalet beskrivs ofta som ett bakslag för kvinnors frigörelse. Vissa forskare argumenterar för att ekonomin blev mer stabil och kvinnorna därför inte längre behövdes i produktionen (Friberg m.fl., 2005). Andra hävdar att popkulturens framväxt och tevens antågande ledde till en önskan om högre materiell standard, och det framväxande konsumtionssamhället gjorde det mer fördelaktigt med två inkomsttagare i familjen jämfört med en. Kvinnorna blev därför återigen accepterade på arbetsmarknaden (Florin, 2001).

Nästa decennium var viktigt för jämställdheten; kvinnors ökade utbildning ledde till en ökad självständighet, p-pillet introducerande och de ökande skilsmässorna kom att förändra familjesynen. Den ekonomiska utvecklingen gick framåt och den beräknade bristen på arbetskraft skulle lösas genom att få in fler kvinnor på arbetsmarkanden (Florin, 2001).

Bilismen kom att få allt större betydelse i planeringen och fulländande skillnaden mellan könen och bidrog till att fysiskt separera och förstärka män och kvinnors sfärer. Staden anpassades helt efter bilen och dess förare – männen. Kvinnor blev hänvisade till bostadsområdet och den närmsta omgivningen genom de så kallade grannskapsenheterna, där allt som berörde det reproduktiva arbetet fanns (Larsson, 2005).

Från 1960-talet till 1991 ökade antalet kvinnor som förvärsarbetade kontinuerligt. Den skarpa uppdelningen mellan män och kvinnor luckrades upp när kvinnor blev löntagare och inte bara mödrar och hemmafruar. Den arbetsmarknad som ökade var den offentliga sektorn, vilket tyder på att det obetalda omsorgsarbetet flyttades till den offentliga sektorn, som blev kvinnors arbetsmarknad. Ordningen där mannen stod för produktionen och inkomsten började förändras mot en modell där det var två personer som försörjde familjen (Johansson, 2000).

Under 70- och 80 – talet skapades forskargrupper och politiska grupper som ville lyfta fram kvinnors vardag och deras behov. Feministerna då ansåg att kvinnors erfarenheter hade osynliggjorts alltför länge och en viktig paroll blev att ”det privata är politiskt”. Frågor som tidigare bara hade tyckts angå hemmet skulle lyftas fram och politiseras (Björk, 1996). För att diskutera och förändra problem som rörde den privata sfären måste problem och fakta lyftas fram men därmed blev också kvinnofrågor synonyma med frågor som rörde hem och barn. Kvinnors intresse kom återigen att ligga i det privata och på så sätt bands kvinnan återigen till den privata sfären.

Trots att kvinnorna lämnade hemmet för att gå ut i arbetslivet redan under 1960 –talet, ligger fokus när det gäller

stadsplanering och kvinnor fortfarande till stor del i det rekreativa och privata. Detta kan förklaras genom att den offentliga sektorn domineras av kvinnor och att kvinnor fortfarande har det största ansvaret för hemarbetet. Både kvinnor själva och samhället fortsätter att kalla den reproduktiva sfären kvinnlig (Larsson, 2005).

Samtidigt har kvinnors inflytande och deltagande i samhället ökat. Kvinnors formella makt har ökat, kvinnors ledande poster har fördubblats sedan 1989 från 13 -26%, 55% av cheferna inom offentlig förvaltning är kvinnor. På universiteten tar kvinnor plats, 2/3 av alla grundexamina tas av kvinnor (SVD, 2006). Kvinnors konstnärskap och filmande lyfts fram mer och mer, på moderna museet har andelen kvinnliga konstnärer ökat markant med decennierna. Andelen verk gjorda av kvinnor har ökat från 1900- talets första hälft, där 10% av verken är gjorda av kvinnor till verken som är gjorda efter 1970 där 45 % är gjorda av kvinnliga konstnärer. Överintendenten på museet, Lars Nit-tve bad förra året regeringen om 50 miljoner kronor för att köpa in konst gjord av kvinnor för att balansera utbudet, lagom till Moderna museets 50-årsjubileum (Moderna museet, 2008).

Kunskaper om genusaspekter på landskapsarkitektur och planering

Som jag nämnde i stycke Metod och material, lyckades jag inte spåra någon litteratur som har en direkt anknytning till mina frågeställningar, alltså genusperspektiv på landskapsarkitektur och planering, utöver det som rör den privata sfären. Mycket av den litteratur som jag har funnit och läst är fokuserad på hur staden kan anpassas till kvinnor. Frågor som debatteras har varit relaterade till kvinnors behov av speciella platser för amning, tillgänglighet till tunnelbanan med barnvagn, med mera. Jag har även tagit del av några feministiska förslag på hur bostaden och närmiljön kan göras bättre, men genusaspekter på planering som rör det offentliga rummet saknas i dessa texter.

Jag har därför använt mig av grundvetenskaper för att förstå hur rum och genus är kopplade till varandra. Lefebvre (1974) beskriver hur maktrelationer skapas och reproduceras i rummet samt om rummets representativa betydelse. Det är i hans ”conceived space” som planerare och landskapsarkitekter har sin plats, eftersom att det är det uttänkta rummet och rummet som en kunskap och det är också det döda rummet, platsen som är ett verktyg för kontroll och upprätthållande av kodningar och hierarkier.

I avsnittet ”Privata kvinnor och offentliga män – en historisk tillbakablick” har jag beskrivit om kvinnors situation, historia och relation till rummet. Det har varit intressant för min studie att undersöka hur typiskt manliga rum i den sociala sfären har luckrats upp i sin könskodning för att se hur det fysiska rummet kan förändras. Arbetsmarknaden och sfärer för representation som konsten, är ett exempel på officiella sfärer som gradvis har tagits i anspråk av kvinnor. Stadsrum

ett exempel på ett officiellt rum som ”tillåter” kvinnor i större utsträckning. Inget av rummen är ännu fria från könskodning utan arbetsplatser, fysiska rum och aktiviteter är fortfarande förknippade med ett kön. De abstrakta planen i det officiella rummet, det fysiska rummet och den sociala sfären påverkar varandra och måste därför vart och ett brytas i sin könskodning. Kodningen sker genom representationer på flera nivåer, av bland annat planerare och landskapsarkitekter som återskapar den genom planeringen.

DISKURSER I DEN FYSISKA MILJÖN

En analys av Boverkets projektplan

På senare tid har frågan om kvinnors utsatthet i det offentliga rummet uppmärksamats. Det har hållits konferenser och workshops i frågan och regeringen satsar nu 45 miljoner kronor på att skapa tryggare städer ur ett jämställdhetsperspektiv, som del i sitt jämställdhetsarbete (Regeringskansliet, 2008) <http://www.regeringen.se/s/d/10333/a/113923>). De har därför gett Boverket i uppdrag att ”på nationell nivå leda, samordna och i samverkan med länsstyrelserna stödja ett konkret utvecklingsarbete för att stärka tryggheten i stads – och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv”. Det här är det enda projektet som regeringen driver för att öka jämställdheten inom stadsplanering. Det är ett omfattande projekt och det är också ett viktigt exempel för att avläsa vilken uppfattning som råder generellt kring kvinnor och offentliga miljöer just nu.

Jag har begränsat mig till att analysera stycket ”bakgrund” i Boverkets projektprogram (Boverket, 2008) samt Birgitta Anderssons texter ”Fördjupning av bakomliggande problematik”(2008 a) samt ”PM Trygghet i stads – och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv” (2008 b), som det refereras till i programmet, för att göra en analys av projektet. Jag gör i stora drag en innehållsanalys, för att belysa och analysera innehållet i argumentationen som Boverket förmedlar i sin plan (Bergström och Boréus, 2000). Jag har delat upp det inledande stycket med rubriken ”Bakgrund” i fem stycken i vilka jag tittar på till exempel hur Boverket presenterar personerna som ska gynnas och vilka platser de beskriver personer kategoriseras efter kön och om andra villkor finns med, vilka platser som benämns och slutligen analyserar jag texten i sin helhet liksom dess innehåll. Jag har markerat återkommande ord som jag finner intressanta för min analys olika ord och begrepp med olika färger vilka jag hänvisar till i min text. På så sätt kan jag skönja mönster och tendenser. Jag har markerat ”kvinnor” och ”män” med fetstil.

Jag vill utläsa vad som, enligt Boverket är

- problem
- orsaker till problem
- lösningar på problem

På så sätt kan jag skapa en problembild som kan hjälpa mig att utläsa diskursen som framhålls i projektbeskrivningen. En viktig utgångspunkt i diskursanalyser är att diskursen konstruerar sociala identiteter och världsbilder (Bergström och Boréus, 2000). Genom språket artikuleras och bekräftas uppfattningar och värderingar hos kulturer, grupper och institutioner, och genom språket upprätthålls också institutioners och grupperings makt (Fowler, 1991).

Projektplanen är en handlingsplan för hur regeringens politik i den här specifika frågan skall göras verklig, varför jag genom att analysera projektprogrammet kan utläsa vilken bild av samhället som lyfts fram och jag kan också se hur könsidentiteter konstrueras.

Bakgrund till Boverkets projektprogram:

1. I Nationella Trygghetsundersökningar (NTU) från 2007 framgår att var sjätte person i Sverige uppger att de **känner sig otrygga** när de vistas **ute i sitt bostadsområde en sen kväll**. Enligt Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF) känner sig **kvinnor** fem gånger så **otrygga** som **män** när det handlar om att avstå från att **gå ut på kvällen** av **rädsla för att bli utsatt för våld** (25,9 procent mot 5,7 procent).
2. Trots att kön är den mest utslagsgivande faktorn är det viktigt att synliggöra att kön många gånger samverkar med andra villkor. **Utrikes födda** är till exempel mer **oroliga för att utsättas för brott** och **känner sig mer otrygga** vid **utevistelse en sen kväll**. **Ålder** har betydelse, **äldre kvinnor** avstår i större utsträckning än yngre **kvinnor** från att **gå ut på grund** av de **känner sig otrygga**.
3. **Kvinnors upplevelser av otrygghet** i det **offentliga rummet** har varit föremål för forskning under flera decennier. Både **män** och **kvinnor upplever otrygghet** och undviker **miljöer** som de uppfattar som hotfulla och farliga, men **kvinnor** gör det i högre utsträckning än **män**. För **kvinnors** del kan det räcka att de möter en ensam **man** för att de ska **uppleva känslor av otrygghet**, framför allt gäller detta om **kvinnan** i fråga är ensam och **platsen i övrigt är folktom**. **Män** däremot **upplever vanligen inte otrygghet** i mötet med en ensam man. Både **kvinnor** och **män upplever oro** för att bli rånade och misshandlade, men den mest grundläggande skillnaden är att **kvinnor** även, och främst, **beaktar risken för** sexuellt våld i form av våldtäkt och sexuella trakasserier.
4. **Kvinnor kalkylerar med risken** att drabbas av sexuellt våld och detta baseras på egna och andra **kvinnors** erfarenheter av våldets olika uttrycksformer. **Riskkalkyleringen** innebär begränsningar i kvinnors användande av främst **stads- och tätortsmiljöer**.
5. Orsaken till problematiken går inte att finna i den fysiska miljön utan dess rötter är länkande till ojämställda villkor i samhället. Detta innebär att det inte är möjligt att ”bygga bort” det bakomliggande problemet – däremot är det möjligt att skapa tryggare miljöer genom jämställdhetsintegrering i arbetets alla led. En jämställd planering innebär också ett led mot ett mer jämställt samhälle.

Projektprogrammet för genomförandet av stärkandet av tryggheten i stads- och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv, inleds med att definiera begreppet trygghet. Boverket poängterar att trygghet är en subjektiv upplevelse som är svår att mäta. I första stycket redogörs siffror som pekar på att kvinnor är otrygga när de rör sig ute själva när det

är mörkt och att kvinnor är mer otrygga än män. Här, och i det tredje stycket kan vi se att kvinnors otrygghet jämförs med mäns och att skillnaderna lyfts fram. I det stycket delas samhället in i två grupper; kvinnor och män, vilka ställs mot varandra och därmed antyder att alla kvinnor i samhället identifierar sig med den bilden av otrygghet som beskrivs i stycket. I det andra stycket nämns att kön ofta samverkar med andra faktorer såsom etnicitet och ålder (grön text), men Boverket poängterar också att kön är den ”mest utslagsgivande faktorn”. I Anderssons PM ”Trygghet i stads – och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv” (2008 b) går hon lite djupare in på detta. Där skriver hon att utlandsfödda kvinnor hotas förutom av det sexuella våldet också av rasistiska våldsbrott och homosexuella kvinnor hotas även av hatbrott. Författaren lyfter också fram kvinnor med funktionshinder som en extra utsatt grupp.

Det vi kan utläsa av Boverkets projektprogram är således att kvinnor som grupp känner sig mer otrygga än män. Männerna, å andra sidan, känner sig tryggare än kvinnor även om en del av männen också upplever otrygghet. Det som förenar båda grupperna är att de ”upplever hot från män som större risk än hot från kvinnor”. Männerna kan alltså både vara rädda men det är också män som upplevs som hot. Projektplanen syftar till att skapa tryggare miljöer ur ett jämställdhetsperspektiv, och det blir därför viktigt att argumentera för varför det här projektet ska gynna just kvinnor. Därför är det viktigt att jämföra upplevelsen av otrygghet mellan kvinnor och män.

Boverket poängterar att kvinnors oro för att vistas på ensliga platser, är större än mäns, då kvinnor förutom risken för överfall och rån också räknar med risken för sexuellt våld. Det här resonemanget fördjupas i ”Fördjupning av bakomliggande problematik”. Birgitta Andersson pekar där på vikten av att se det sexuella våldet som ett kontinuum, där även kränkningar och närmanden måste räknas in. Andersson (2008a) skriver att dessa andra former av våld ofta förminskas då de sätts i relation till vad som hade kunnat ske, nämligen våldtäkt.

Den här otryggheten resulterar, enligt dokumentet, i att kvinnor undviker vissa platser eller gator, såsom ensliga, trånga utrymmen dit det är svårt att se in. Slutsatsen som dras i stycket ”bakgrund” är att delar av staden inte är tillgängliga för kvinnor och det är också en del av problemformuleringen. Platserna som pekas ut är bostadsområden och stads- och tätortsmiljöer (blå markering). Ibland omtalas platserna bara som ”ut” men oftast beskrivs kvinnorna som otrygga när det är mörkt. Boverket skriver tydligt att orsaken till problemet inte är den fysiska miljön i sig, utan att ”dess rötter är länkade till ojämställda villkor i samhället”. Förändringar i stadsmiljön kan därför inte lösa problemet. Boverket poängterar dock att en mer jämställd planering skulle ha som effekt att tryggare stadsmiljöer skapades.

I det femte stycket presenteras ett mål; ”Ett mer jämställt samhälle” och ett delmål; ”En jämställd planering”. ”Tryggare miljöer” kan ses som en konsekvens av en jämställd planering. Lösningen på problemet, att kvinnor är otrygga i vissa stadsmiljöer, är att skapa ett jämställt samhälle.

I projektprogrammet kan vi se att Boverket konsekvent har undvikit ordet ”rädsla” och i stället talar om ”otrygghet” och ”beaktande av risk” (röd markering). Andersson (2008 a) hävdar att genom att beskriva kvinnor som rädda så reproducerar vi synen på kvinnan som rädd, svag och i behov av skydd. Alla kvinnor känner sig heller inte heller

rädda, skriver Andersson, utan många har också gett uttryck för oro, ilska och frustration. Därför förespråkar hon istället uttryck som att ”kvinnor förhåller sig till/kalkylerar med en risk, upplevd eller reell, att drabbas av våld/hot om våld av en man”. Andersson ger därmed uttryck för att språket är konstituerande av våra sociala identiteter men hon för ingen vidare diskussion om hur hela handlingsplanen riskerar att reproducera eller förstärka stereotypa könsidentiteter. Den här varsamheten med att använda ordet ”rädsla” har jag inte sett någon annanstans och jag ser inget själ till att förkasta det ordet i mitt arbete.

Man kan tydligt identifiera och räkna förekommande av orden och beteckning ”otrygghet” som jag anser är lika med beteckning ”rädsla” i detta sammanhang. Enlig min mening framkommer det tydligt i texterna att det handlade om könet ”kvinna”, till exempel: ”kvinnor känner sig otrygga”, ”för kvinnors del”, ”kvinnor beaktar”, med mera. Detta gör att jag tolka diskursen i planen som hegemonisk och sexistisk. Projektprogrammet återupprättar en diskurs där att vara kvinna betyder att vara placerad i en viss, handlingsförlamande, position. Kvinnor är svaga, kvinnor är otrygga.

Diskurser i den fysiska miljön

Synen på kvinnan som rädd skapas naturligtvis inte genom diskursen i detta enda dokument utan den upplevda rädslan skapas och reproduceras genom myter och historier. Media spelar här en viktig roll (Listerborn, 2000). Samhällets föreställningar om att det är farligt för kvinnor att röra sig på vissa platser och efter mörkrets inbrott, har gjort att kvinnor anpassar sig efter rädslan och undviker vissa platser. Wennstam (2008) skriver att ”... kvinnors skam, skuld och hopkrupna gestalter säljer. De mördade kvinnorna som stirrar på oss från löpsedlarna likaså”. I samma artikel efterlyser berättelser om offer (kvinnor) som överlevare och hon lyfter också fram hur kvinnor förväntas vara rädda till skillnad från män.

Andersson (2005) ser samma mönster, i att kvinnor tar på sig ansvaret för mäns våld och därför efterlyser hon en stadsplanering där det tas hänsyn till hur platser upplevs på natten, vem som använder dem och hur de kan tillgängliggöras. Hon förespråkar att samhället ska göra något åt situationen genom att ändra den fysiska miljön.

Vidare skriver Andersson (2005) att kvinnors rädsla ofta utpekas som obefogad då det till största delen är män som drabbas av våld ute och de flesta fall av våld mot kvinnor sker i hemmet. Skillnaden är dock att kvinnor främst är rädda för sexuellt våld och att denna rädsla måste ses i sin kontext av den rådande könsmaktstrukturen, genom att se våldets alla olika uttrycksformer och ifrågasätta statistiken, skriver Andersson. Könsmaktstrukturen innebär att det finns ett hierarkiskt förhållande mellan män och kvinnor i vårt samhälle och denna reproduceras och förstärks genom mäns våld mot kvinnor, fortsätter författaren. Hotet som beskrivs i projektprogrammet är mäns våld och otryggheten är en del i konstruktionen och reproduktionen av könsmaktordningen.

Listerborn (2000) fokuserar istället i sin avhandling på att rädslan är konstruerad och att det handlar om att kvinnor känner sig svagare än män. Andersson (2005) beskriver visserligen även hon detta fenomen, men ser inte det som ett hinder för att förespråka en förändring i den fysiska miljön. Listerborn (2000) hävdar att kvinnor generellt

är mer oroliga än män, även när det gäller frågor där det inte finns någon risk för våldtäkt, som frågor gällande miljöförstöring eller ekonomi. Listerborn pekar också på att människor som är vana att röra sig ute är mindre rädda eftersom att de har en erfarenhet av hur det är ute. Slutligen skriver hon att uppfostran spelar en viktig roll då pojkar intalas att de är starka medan flickor blir lärda att vara rädda och att akta sig.

Listerborns (2000) beskriver hon riskerna med de åtgärder som kan komma att användas för att skapa trygga miljöer. Hon skriver att svensk politik tidigare förebyggde brott genom välfärd men att det nu också talas om den fysiska miljön och hur den kan göras tryggare för att skapa en levande stad. För att skapa en människovänlig stad så blir det viktigare att göra säkrare lås och inhägnade bostadsområden, skriver Listerborn. Hon påpekar dock att förändringar i stadsmiljön påverkar de sociala relationerna och att det starka fokus på trygghet i stadsmiljöer riskerar att leda till en ökad segregering och ett kontrollsamhälle. Därför måste vi noga analysera de trygghetskapande projekten som föreslås. Listerborn (2000) förkastar inte arbetet med att skapa tryggare stadsmiljöer men hon skriver att det måste kompletteras med att också fokusera på de grundläggande strukturerna. Hon fortsätter med att vi inte kan beskriva kvinnan som en enda homogen person, än mindre ett offer och att vi inte kan se platser som farliga. Carina Listerborn ifrågasätter om trygghetskapande åtgärder överhuvudtaget bidrar till att förhindra brott.

Kommentarer

Det finns en utbredd uppfattning att mörka tunnlar och parker på kvällstid är farliga platser, framförallt anses dessa platser vara farliga för kvinnor. Detta synsätt speglas klart och tydligt i Boverkets projektprogram och kommer att föras vidare även i den fysiska utformningen av stadsmiljöer som förändras för att skapa tryggare platser ur ett jämställdhetsperspektiv.

Könsuppdelningen av rum sker genom representation och genom appropriation. I det ovanstående fallet har männen approprierat ett rum men där är appropriationen inte direkt, utan den har skett genom samhällets föreställningar om att kvinnor är rädda och att vissa platser är farliga. Detta är ett exempel på hur diskurser formar rum och samhällen.

I den historiskt tillbakablickande delen av mitt arbete beskrev jag hur kvinnor på 70 –talet lyfte fram det privata och gjorde det till politik. Jag belyser också hur kampen för ett mer jämställt samhälle kunde slå tillbaka genom att det privata blev en kvinnofråga och därmed blev kvinnor ännu en gång bundna till den privata sfären. Jag anser att man konfronteras med liknande dilemma om man skriver om trygghet ur ett jämställdhetsperspektiv.

Flera svenska författare som har skrivit om detta uttrycker det som att det är att balansera på en slak lina. Larsson (2006) skriver om svårigheten i att uppmärksamma kvinnors villkor i samhället idag utan att befästa och reproducera dem. Om staden planeras efter dagens samhälle, som på flera fronter fortfarande är ojämnt så förstärker vi det ojämnta samhället. Planeras staden istället utifrån vår vision om jämställdhet så riskerar vi att osynliggöra kvinnors erfarenheter, vilket i sin tur också leder till att förstärka den rådande könsordningen.

Att tala och peka på skillnader mellan könen kan vara ett sätt att synliggöra orättvisor för att på så sätt kunna förändra samhället. Björk (1996) skriver:

”...för att vi i morgon ska få ett samhälle där individen i högre grad fritt kan välja livsriktning, måste vi idag betrakta kvinnor som ett kollektiv och män som ett annat. Det handlar om mål och medel”. (Björk, 1996 sid. 39)

Det är dock viktigt att belysa att könsrollerna är konstruerade och att kvinnor därför inte kan sägas ha några speciella behov när det gäller stadsplanering. I det ojämsställda samhället leder skillnader i vardagslivet och i tillgången på makt, till att staden inte är anpassad till kvinnor. Det kan underlätta att använda termen genusperspektiv istället för jämställdhet, då genus indikerar att vi talar om det sociala könet, som är möjligt att förändra, medan jämställdhet syftar på relationen mellan kvinnor och män, vilket lätt kan leda till fällan att se på de biologiska skillnaderna mellan könen som essentiella och grundläggande för könens olika behov (Larsson, 2006).

Analysen av Boverkets projektplan leder mig till slutsatsen att dokumentet i sig och de föreslagna åtgärderna kan vara med i skapandet av den könsstereotypa uppdelningen av våra städer. Den här typen av dokument kan sägas vara en representation av ett synsätt som pekar på platser dit kvinnor inte har tillträde på grund av sin rädsla för män. Männerna har approprierat de farliga platserna eftersom de är, eller utpekats som ett hot mot kvinnor. Rädslan bör inte negligeras men ses i sin samhälleliga kontext. Kvinnor känner sig svagare än män på många olika sätt i samhället och därför också fysiskt (Koskela, 1997).

Carina Listerborn föreslår en levande stad som en strategi för att skapa trygghet och undvika att cementera synen på kvinnan som svag och rädd. Hon beskriver bland annat Jane Jacobs och Jan Gehls teorier om hur en attraktiv och levande stad skapas och hur tryggheten blir en konsekvens av detta. En förutsättning för att staden ska användas är att den är trygg, spännande, dynamisk. Gehl (2003) skriver att livet i staden är en förutsättning för mänsklig kontakt. Ju mer en plats används desto mer blir den använd. Sociala aktiviteter föds och fortplantas av andra aktiviteter och aktivitet på en plats ökar aktiviteten på andra platser (Gehl, 2003).

Koskela (1997) beskriver i sin artikel hur rädslan kan motverkas på flera sätt. Bland annat kan självkänslan och uppfattningen hos kvinnor om sin kropp stärkas genom självförsvar. Genom att röra sig ute ofta och appropriera nya platser kan otryggheten också minskas. Känslan av att ha kontroll över sin kropp, situationen och rummet skapar trygghet (Koskela, 1997).

SEMINARIUM

Rapport från seminarium

Som en del i examensarbete anordnade jag ett seminarium där personer med anknytning till planering, offentlighet och genus deltog. Seminariet hölls på form- och designcenter i Malmö en fredagseftermiddag. Panelen bestod av Carina Listerborn, lektor i stadsbyggnad på Malmö Högskola, Sten Göransson landskapsarkitekt från gatukontoret i Malmö stad, Caroline Dahl, fysiks planerare som arbetar på Länsstyrelsen Skåne län, Daniel Persson som är arkitekt, samt Johanna Gustavsson och Malin Arnell från den feministiska konstföreningen Ja!.

Publiken bestod av från början ca 30 personer bestående av planerare, konstnärer, studenter, politiker och andra intresserade. Inbjudan hade skickats ut till konsultfirmor, olika instanser på kommuner, länsstyrelsen, kvinnojourer, politiker med mera, via mail och utskrivna inbjudningar (Appendix 1) hade satts upp på bibliotek, Malmö högskola och SLU Alnarp. Det var intressant att se att de flesta som hade sökt sig dit var av etniskt svenskt ursprung och kvinnor vilka verkade ha någon form av maktposition eller anknytning till ämnet i fråga.

Inför seminariet hade paneldeltagarna fått frågor för att förbereda sig (Appendix 2) och varje person i panelen höll en presentation där de berättade om något projekt som de deltagit i som rör stadsplanering, offentlighet och kvinnor.

Sten Göransson sade att han tror att det är viktigt att skapa attraktiva platser för att de skall befolkas och göras tillgängliga för alla –inte minst kvinnor. Han nämnde också ett projekt som Malmö stad arbetar med, för att skapa ”bättre förutsättningar för flickor”.

Carina Listerborn berättade att hon började arbeta med trygghetsfrågor i staden ur ett jämställdhetsperspektiv i slutet på 1990 – talet och att det då var något helt nytt och därför viktigt att diskutera. Listerborn sade också att hon var medveten om risken med en stigmatisering, vilket hon tar upp i sin avhandling.

Daniel Persson berättade om ett projekt där han samarbetat med Monika Gora om att utforma ”framtidens park”. Han poängterade vikten av att skapa flertydiga platser istället för tillrättalagda rum med utrymme för endast en förutbestämd aktivitet.

Caroline Dahl beskrev hur hon i början på 2000-talet hade arbetat med något som kallas 3R- metoden i Helsingborgs

stad. Hon sa att hon tyckte att det var en bra metod då men att samhället och genusrelationer förändras. (3R står för Representation, Resurser och Realia och är en metod för att analysera och tillämpa jämställdhetspolicyen i den kommunala verksamheten, (Helsingborg stadsbyggnadskontor 2003).)

Johanna Gustavsson och Malin Arnell berättade att föreningen Ja! har gjort ett avtal där olika konstinstitutioner har fått skriva på att de ska lämna plats till feministiska konstnärer genom praktiska, ekonomiska åtgärder. Malin Arnell är också medlem i aktionsgruppen ”High Heel Sisters” och hon berättade om en performance som de hade genomfört på Sergels torg i Stockholm där kvinnor under en timmes tid uppmanades att gå med bestämda steg över torget. Det visades en bild på aktionen och den blev starten för diskussionen. Sten Göransson talade om vikten av att visa upp sig och inta en plats. Malin Arnell poängterade att också erfarenheten av att göra det tillsammans är viktig, samt att göra det med en medvetenhet. Hon berättade också att personer som inte kände till aktionen och som bara passerade blev påverkade av den.

Figur 3. Paneldeltagarna hade olika ståndpunkter angående hur arbetet med stadsplanering ur ett genusperspektiv kan ske.

En viktig diskussion under seminariet handlade om risken och fördelarna med att kategorisera och i det här fallet dela upp mänskligheten i män och kvinnor. Johanna Gustavsson ville belysa faran med kategoriseringen och var kritisk till en av frågorna som de hade fått, eftersom hon menade att jag, genom en av frågorna som deltagarna i panelen hade fått tilldelade, och som löd ”Finns det andra grupper än kvinnor som skulle behöva ha större tillgång till staden?”, redan hade bestämt att kvinnor var en grupp och att män därmed blev den andra. Hon menade att den ständiga uppdelningen mellan könen är en del av problemet. Caroline Dahl hävdade att kategorisering är ett problem men att det är nödvändigt för att inte se stadens användare som en enda grå massa. Däremot är det möjligt att lägga till attribut till grupperna och ta hänsyn också till andra faktorer såsom intresseområden och ålder.

Carina Listerborn föreslog att vi istället skulle utgå från rummet för att se att olika kategorier fungerar olika på olika platser. Hon ställde frågan ”Vad är rummet laddat med från början?”. Listerborn ifrågasatte också att vi är tvungna att vara på olika sätt i det privata och i det offentliga och undrade varför vi inte kan vara mjuka i det offentliga. Sten Göransson föreslog då att vi genom aktiviteter i det offentliga kan visa hur det offentliga rummet kan intas. Detta vände sig Dahl emot och hon hänvisade till sina erfarenheter i Helsingborgs stad, där hon vid en kartläggning av kulturminnesvärda platser endast fann typiskt manliga sådana. Hon hävdade att kvinnor hade intagit rummet genom aktiviteter och inte med objekt, varför det inte fanns några fysiska artefakter att lyfta fram som minnesvärda och bevara dem.

Sten Göransson framhärdade dock i att det är en förändring i rätt riktning som gatukontoret rör sig mot, genom att arbeta med aktiviteter i större utsträckning. Han lyfte fram vikten i det spontana användandet och de oplanerade platsernas förutsättningar att ge plats till oförutsedda aktiviteter.

Under seminariet diskuterades också den alltmer kommersialiserade staden och Johanna Gustavsson påpekade att kommersialiseringen stänger ute stora delar av stadens invånare och endast vänder sig till dem som kan konsumera. Hon fortsatte med att det är viktigt för kvinnor som blir misshandlade i sina hem att kunna ta vägen någonstans, till en ickekommersiell offentlighet. Caroline Dahl lyfte fram att det kan finnas andra former än enbart kommunifierade byggprojekt. Hon hävdade att vi har en övertro till vad samhället ska generera och skapa och att allt inte behöver planeras och regleras. Hon fortsatte med att det kan ske saker utanför det planerade, men att samhället bör ta sitt ansvar. Carina Listerborn sa då att planeringen redan har fått en mindre och mindre roll och att hon tror att det är ett problem att så mycket sker i den privata byggbranschen, som hon hävdade är extremt mansdominerad och utgår väldigt lite från ett genusperspektiv. Listerborn tyckte att planeringen behöver spela en större roll eftersom att planeringen är vårt demokratiska redskap. Dahl svarade att hon tror att också andra aktörer behöver ta plats, som konstnärer och föreningar och att det inte behöver vara en dualism mellan privat och publikt, utan att det kan bildas hybrider.

Reflektioner över seminariet

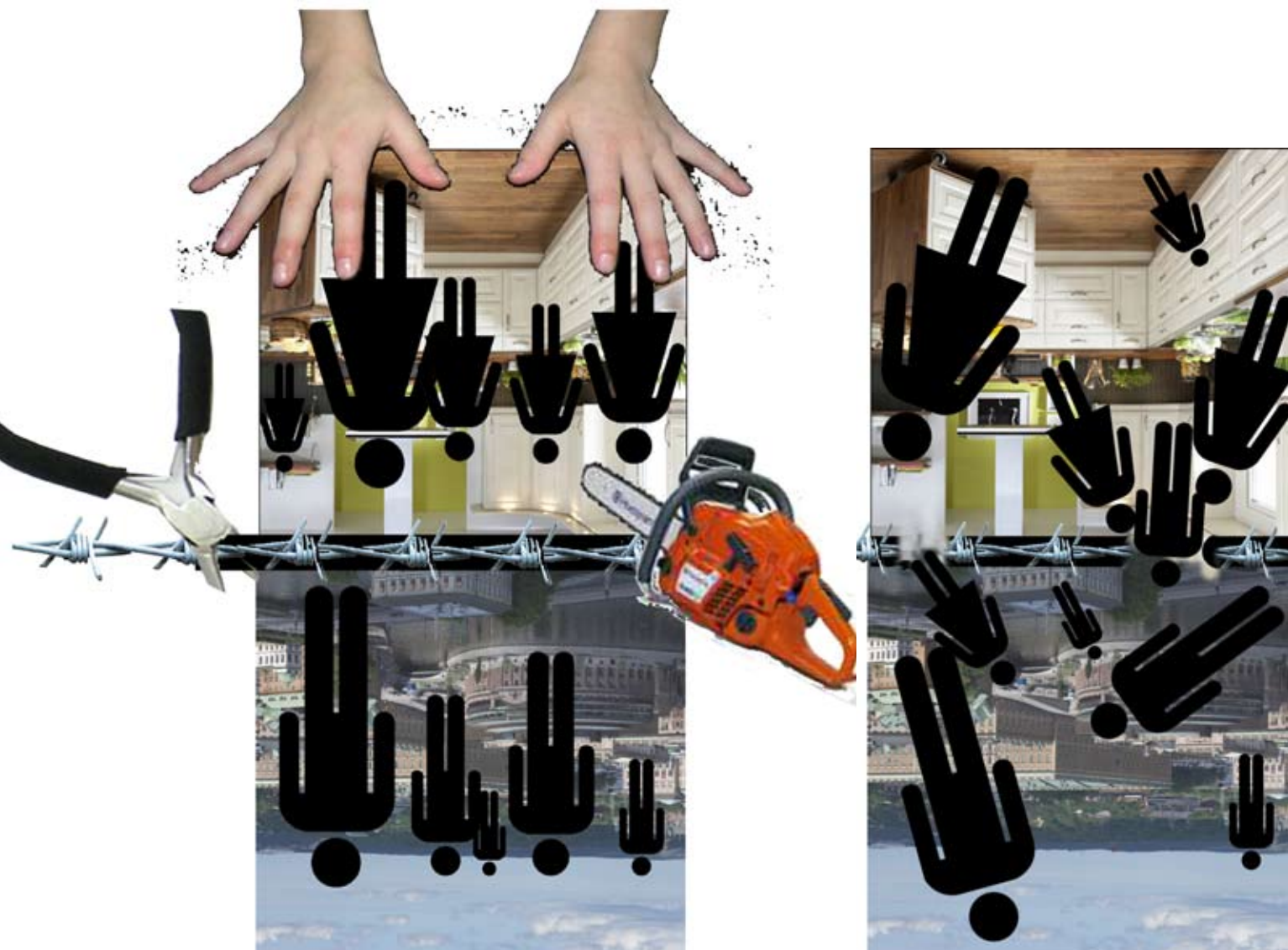
Seminariet fyllde flera funktioner på olika plan. Dels var det ett sätt att samla information och få exempel på hur det går till i planeringsprocesser och hur närvarande genusdiskussioner är på stadsbyggnadskontor och länsstyrelser.

Det var också ett sätt att skapa en ”assemblage” som skulle kunna sätta igång en maskin, som den Deleuze beskriver (Hillier 2007). Det här sammanhanget skapade en mental maskin dock, som endast fungerade genom representationer. Samtidigt var det en blandning av personer som kunde låta sina olika tankar och utgångspunkter befrukta varandra och skapa ett blivande.

Händelsen i sig kan också ses som ett experiment och ett exempel på hur vi kan arbeta med kvinnor ur ett offentligt perspektiv. Sett som en performance var seminariet ett medel att ta plats i anspråk.

Det var tydligt att paneldeltagarna som arbetade med planering, hade liten erfarenhet från att arbeta med genusfrågor. Diskussionen kom ofta att övergå till att handla om demokratifrågor och tillgänglighet för alla. Flera gånger påpekades faran med att tala om att kvinnor skulle ha speciella behov och dilemmat med risken att reproducera könsens binära relation kvävde stundvis debatten. Flera gånger efterlystes konkreta förslag på lösningar, både från publiken och från moderatören. Det var naturligtvis svårt och de förslag som kom fram var dels att arbeta med genus på utbildningsnivå för framtida planerare och arkitekter, dels att skapa tillåtande platser men också att arbeta med aktioner för att skapa nya representationer av kvinnor. När Sten Göransson föreslog aktioner som en metod blev han ifrågasatt av Johanna Gustavsson. Hon påstod att könsordningen är strukturell och därför måste lösas som ett strukturellt problem. För konstnärer är aktioner och performance dock en bra metod, hävdade hon, varför jag tolkar henne som att just Göransson med sin yrkestitel inte bör arbeta med den sortens strategi.

DEL 2: ALTERNATIVA TEORIER OCH MÖJLIGA STRATEGIER

Appropriering och representation

Ett av syftena med min uppsats är att hitta andra tänkbara strategier än sådana kopplade till trygghet, för att skapa en jämställd stad. Jag vill hitta positiva exempel på hur rum kan bryta mot den stereotypa uppdelningen mellan kvinnor och män och hjälpa till att minska skillnaderna mellan könen. Om könade rum skapas genom representation och appropriation måste de också kunna omkönas på samma sätt. Vi har lärt oss vilka som har skapat staden genom hur den representeras, och vem som berättar om den, vem som är subjekt. Genom gatunamn, statyer, genom film och litteratur, politiska samhällsplaner lär vi oss att det är män som har skapat staden. Därför kan vi också bryta uppdelningen mellan könen genom representation. Kvinnors relation till rummet är inte statiskt och rummet är inte statiskt (Koskela, 1997).

En del forskare lyfter fram kvinnan som subjekt i staden. De menar att den kvinnliga flanören existerar, trots hennes frånvaro i många vetenskapliga sammanhang och litterära diskurser. Dessa forskare hävdar också att hemmet, den privata sfären som brukar ses som kvinnlig, i själva verket är manlig, då hemmet är en arbetsplats för kvinnan och det dessutom är en otrygg sådan (Ganetz, 2005). Staden är och har varit en tillflyktsort för kvinnor som ville slippa den sociala kontroll som fanns på landet och ibland också i hemmet. Den har varit, och är en viktig plats för kvinnors frigörelse och en förutsättning för oförutsedda möten (Listerborn 2000).

Med stöd i dessa argument vill jag slå fast att staden och dess mötesplatser ger bra förutsättningar för kvinnor och män. Diskursen om otrygghet är en social konstruktion som förstärks om vi planerar städer efter den. Om staden används av fler kvinnor och vi får en uppfattning om att platsen används av kvinnor, så är det möjligt att köna om platsen och som en konsekvens av det blir staden trygg.

För att bryta uppdelningen av den binära relationen man/kvinna kan vi försöka finna exempel som dekonstruerar vår uppfattning om de olika sfärerna. Kvinnor som bryter mot normen genom att vara subjekt, skaffa sig makt, vistas i offentligheten, är en del i detta. Rendell (2000) beskriver olika strategier för att bryta den rumsliga uppdelningen mellan könen. Hon inleder med att hänvisa till Jacques Derrida för att belysa att det är viktigt att hitta alternativa formuleringar till att vara som/inte vara som den dominerande kategorin. I det här sammanhanget är det mannen som är normen och den som befinner sig i överläge i vår uppfattning om könen binära relation. Som jag nämnde i avsnittet ”Könets relation till rummet”, ingår platser kopplade till könen också i en hierarkisk och binär relation. Rendell argumenterar vidare, att vi, genom att göra hemmet offentligt kan vända upp och ner på den hierarkiska relationen. Hon hävdar att en annan strategi kan vara att belysa de patriarkala strukturer som utestänger kvinnor från offentligheten. Ännu en strategi är att lyfta fram den underlägsna sidan och visa att den är en förutsättning för den andra.

Kvinnors relation till staden kan endast förstås genom kulturella representationer, skriver Rendell (2000) och hon hävdar att könsideologier inte bara förstärks, utan skapas genom historisk dokumentation och kulturella former av representation. Inom många konstformer har det utvecklats tekniker för att analysera medier ur ett genusperspektiv. Det har uppmärksamats att det ofta är män som är subjekt i filmer och litteratur och därmed män som ser och

beskriver städer. Kvinnorna blir tittade på och konsumeras visuellt. Den moderna litteraturen som domineras av manliga författare har även den starkt bidragit till ideologin om de skilda sfärerna, och därigenom förnekat relationen mellan kvinnor och stad, skriver Rendell (2000).

Konsten är ett viktigt verktyg för att skapa nya tankebanor och bryta våra invanda tankemönster. Konsten är också ett viktigt redskap för att skapa kopplingar mellan kvinnor och offentlighet. Konstnären Mierle Laderman Ukeles performance på Hartford Art Muserum 1973, är ett exempel på detta. Performansen bestod i att konstnären städade golvet på museet när det var öppet för besökare. Genom verket visade hon att hennes sysslor som hemmafru var hennes konst och att museet var hennes hem, eftersom att hon är konstnär. Mierle Laderman Ukeles tar in det typiskt privata och kvinnliga i en offentlig och typiskt manlig plats (Wadsworth Atheneum Museum of Art, 1998). Hon blandar koncepten om privat och offentligt, genom att städa offentligt, på ett museum och hävda att det är konst.

Exempel på svenska, feministiska konstnärer som arbetar i det offentliga är Miss Universum och High Heel Sisters. Miss universums verk ”på tunnelbanan” är en musikvideo där konstnären iklädd prinsesskrona och klänning åker tunnelbana och sjunger om sina medresenärer (Appendix 3). Miss Universum är genom sitt namn och sin klädsel superfeminin och är samtidigt subjektet som tittar på, kommenterar och kategoriserar sin omgivning. Även här bryter konstnären mot våra invanda föreställningar om vad som är privat och offentligt och om kvinnors roll i det offentliga. Miss Universum är dessutom komisk, vilket också bryter mot våra föreställningar om hur kvinnor bör vara.

Figur 4. Miss Universum är en svensk konstnär och artist som bryter mot våra föreställningar om hur kvinnor bör agera till det offentliga. Bilden är publicerad med tillstånd av Catti Brandelius, alias Miss Universum.

High Heel Sisters är en svensk feministisk performance – och aktionsgrupp. Ett av deras verk ”Att gå samman över ett torg” (2002) syftade till att få kvinnor att apropria en symboliskt viktig plats, Sergels torg i Stockholm. Genom att många kvinnor rörde sig över torget som om det vore deras, skapades en bild av kvinnor som säkra och självklara i det offentliga rummet. Malin Arnell är en av medlemmarna i High Heel Sisters och allt hon gör ”... handlar om omdefinitioner, säger hon, om vad som är möjligt att säga eller göra på en plats och vad som inte är det” (DN 2006).

Detta är inbjudan som delades ut:

Att gå samman över ett torg

High Heel Sisters inbjuder dig och alla andra kvinnor till att under en timme promenera fram och tillbaka med bestämda steg över Sergels Torg.

Vig en timme åt att gå samman över ett torg.

Välkommen att delta onsdagen den 27 augusti 2003 mellan 12-13.

Instruktioner:

Gå med bestämda steg, långsamt och stolt, mot en fixerad punkt på andra sidan torget. När du når den vänd dig om och fixera en ny punkt o.s.v. Tala inte under tiden.

Känn att vi äger platsen!

Figur 5. High Heel Sisters performance ”Att gå samman över ett torg” från 2002. Bilden är publicerad med tillstånd av High Heel Sisters.

En kritik av den traditionella representationen

Hillier (2007) är kritisk till den traditionella representationen. Hon skriver att makten som utövas av planerare till stor del sker genom representation. Planerare kontrollerar vår uppfattning av rummet, då det är de som utformar och distribuerar informationen av rummet genom kartor, dokument och andra typer av representationer av rummet. Planering handlar om rumslig manipulation, hävdar Hillier, det är länken mellan olika representationer av det goda, i en kontinuerlig process av platsskapande eller tillblivande av plats. Representationer av rum och personer har länge ansetts vara objektiva och utan värderingar, och rumsliga teorier och praktiker har därför traditionellt inte problematiserat sina objekt. Praktiserande planerare har utgått ifrån att grupper, etniciteter, samhällen, symboler finns ”där ute” i en värld som är fast i sin form och möjlig att definiera, och att planerarna därför kan skapa precisa och trovärdiga representationer av dessa objekt genom kartor, texter och planer (Hillier, 2007).

Den traditionella representationen för med sig flera problem, fortsätter Hillier. Den låser fast våra föreställningar och den reproducerar makt. Representationen är ett ögonblick fångat för att kunna förmedla en idé. Representationen är en fixering och låsning vilken skapar människors sociala verkligheter. Dessa är specifika uppfattningar om den sociala verkligheten, vilken därmed utesluter andra uppfattningar och blir ofta bi – eller multipolära realiteter, dvs. uppdelande. Subjektet är den varelse för vilken världen representeras. Representationen blir kunskapen om världen utanför och skild från subjektet, en värld som fixerats för att kunna fångas och förstås. Världen blir därmed det som representeras, motsatsen till det levda rummet som formas genom våra spontana handlingar.

Representation är en kulturell och politisk process där grupper eller individer försöker hävda att just deras representation är den sanna. Representationer förutsätter kategorisering och därigenom skapas hierarkier och verktyg för social kontroll. Makten genom representation innefattar makten att namnge och representera en bild av rummet och av människorna, det vill säga verkligheten.

Enligt den Kantianska teorin kan vi endast förstå eller bli varse det som vi kan benämna eller representera. Representationen ger ramarna för vår förståelse. Därför finns staden endast som koncept i våra medvetanden, och kunskapen som vi har om olika platser har vi lärt oss genom representationer och kategoriseringar; förorten, parken etc., enligt Kant. Men, skriver Hillier (2007), rummets representation beror på utifrån vilken synvinkel det har representerats. Därför ligger grunden till konflikter inom planering ofta i representationen. Hillier hävdar därför att det är viktigt att försöka hålla isär själva benämningen eller representationen och det som representationen syftar på. Innerbörden av det som representeras är en tolkning och är relationell, kontextuell och tillfällig. Innerbörden är en uppfattning och alltså inte given. Det kan därför vara missvisande att utgå från att den fysiska planeringen och de styrande precis kan representera objekt genom ord. Vanliga ord inom stadsplaneringen som ”god”, ”hållbar”, ”öde”, ”otrygg” är sätt att koordinera mänskliga kroppar i relation till tid och rum. Termer av den här typen bär med sig kategoriseringen från policyutvecklingens arenor till de arenor där beslut tas om specifika utvecklingsstrategier, genom användande och skapande av reglerande normer och tillstånd.

Molina (2000) skriver:

Akademikern har med hjälp av den allmänna samhällsdebatten, massmedierna och den offentliga politikens befogenhet att informera offentligheten om sina forskningsresultat beträffande de först namngivna, sedan definierade och därefter analyserade människorna. Ur denna 'vetenskapliga' övning föds nya namngivningar, nya definitioner, och nya kategoriseringar. (s. 110)

Molina skriver också att traditionen att namnge, definiera och kategorisera är djupt rotad och hon lyfter fram Linné som ledare för ett av de största kategoriseringsprojekten som sträckte sig från växtriket till människor. Övertygelsen om de essentiella egenskaperna som determinerande gällde inte bara floran utan också (främmande) människor och kvinnor. Kategoriseringen leder till en uppdelning av världen i motsatspar som vi/de, självet/jaget och det är genom representationer som dikotomierna accepteras och görs naturliga (Molina, 2000). Representationer äger rum, då de är praktiska och performativa. Människor framträder också för representationen och spelar upp stereotyper. På så sätt skapar identiteter människor och myter om platser blir platser (Hillier, 2007).

Representation som möjlig strategi

Hillier efterlyser en poststrukturalistisk syn på representation, som är ickeessentiell. Hon kallar det för "postrepresentation" och det skulle vara ett verktyg för planerare att reflektera sakernas relationella tillstånd med. Detta skulle ge en mer verklig bild av vår ovissa värld och hjälpa planerare att bryta de invanda tankemönstren. Deleuze lånar Foucaults koncept om att tänka från "the outside", utifrån, för att föreställa oss att våra tankar är begränsade och vi måste försöka hitta en kraft till förändring och för att problematisera representationen. Hillier föreslår att vi ska se planeringen som experiment och spekulationer, hoptvinnade i serier av justerande nätverk av relationer under både fasta och lösa förhållanden, där det som kommer ut är föränderligt, där problem inte är lösta utan omprövade och omformulerade.

Wilson (1991) använder representation för att skapa en ny bild av kvinnan i staden. Genom att läsa litteratur genom sina speciella glasögon lyfter hon fram kvinnor som använder staden på ett aktivt sätt. Wilson menar att det är viktigt att se staden som en plats för kvinnors frigörelse. Hon anser att dikotomin man/kvinna är en grund för förståelsen av städer som uteslutande männens domän. Kvinnor i staden blir därigenom ett symptom på oordning, ett problem i staden. Wilson skriver också att många kvinnor och feminister är fientligt inställda till staden och de frågor som har blivit förknippade med kvinnor är frågor om säkerhet, skydd och välfärd. Det här är enligt henne ett problem, då det återskapar den traditionella paternalism som genomsyrar stadsplaneringen.

Wilson (1991) erkänner att kvinnors erfarenhet av städer är mer ambivalent än mäns och att trygghet är en viktig fråga. Hon skriver att det dock är viktigt att lyfta fram den andra sidan av stadslivet och insistera på kvinnors rätt till stadens intensitet och faror till och med. Det är möjligt att vara feminist och tycka om städer, hävdar författaren, och det handlar om att hitta en balans mellan fara och nöje i staden (pleasure and danger). Staden har spelat en viktig roll för kvinnors frigörelse och emancipation, den har varit viktigare än landet och förorterna. Wilson vill förmedla en bild av staden, som hon kallar för kollage då det är omöjligt att få en samlad bild av ett så stort område. Hon skriver

också att staden kan ses som en text som ska läsas och tolkas. Den är en artefakt skapad av människans sinne och fantasi och staden innehåller många olika lager av innebörder.

Appropriering som möjlig strategi

Enligt Olsson (2007) kan rummet approprieras och därigenom förändras, samtidigt som även samhället kan förändras. Hon hänvisar till Lefebvre och skriver vidare att han skiljer på att appropriera rummet som i att ta det i besittning, och som i

“... praktiker som skapar förtrogenhet med den plats där man lever. Idealt är appropriationen inte enbart ett osynligt bruk utan ett bruk som lämnar spår efter sig och som formar det konkreta rummet. Man skulle därför kunna tala om appropriationen som en rumslig produktion.” (Olsson, 2007 s. 220).

Olsson beskriver hur Lefebvre lägger fram sin syn på staden som något som alla skulle ha rätt att sätta sin prägel på tillsammans och att staden skulle skapas som ett kollektivt verk. Han skiljer, enligt Olsson, på den rumsliga produktionen som sker på det här sättet och den som sker genom planläggning och utförande och sedan anses färdig. Den sistnämnda är skapad för att dominera och den andra lämnar utrymme åt stadens medborgare att vara med och skapa sin stad (Olsson, 2007).

Österberg (2000) skriver att det sociomateriella synsättet poängterar vår frihet och handling i situationen. Vi har inte skapat världen, utan vi konfronteras med den och tvingas att handla, vilket är det samma som att vara, skriver han, med hänvisning till Sartre. Därför blir staden till och den skapas av dess invånare och deras handlingar, hävdar Österberg. Författaren tar som exempel att köpcentrets materiella utformning inte bestämmer användarnas beteende. Enligt honom används köpcentret för aktiviteter som det är utformat för men även för andra ändamål, till exempel som en plats att värma sig i. Bortom det materiella finns det även en fakticitet som gör vår omvärld verklig och som sätter gränserna för vår frihet, fortsätter Österberg. Han hävdar att fakticiteten kan vara vår etnicitet, tillhörigheten till ett samhällsskikt eller vår kroppsform, fakticiteten skapar tyngd och friktion mot det materiella och när vi inte märker av den är vi fria.

I det sociomateriella synsättet beskrivs hierarkin som en fakticitet. Österberg skriver att i vår nyliberala tid framställs klassamhället istället som ett samhälle med människor som har olika livsstilar vilka utgör grupper, och samtidigt som ett massamhälle. Författaren hävdar att vi kan ses som ett massamhälle eftersom att alla vill ha samma sak men att det är endast den köpstarka eliten som kan välja. Med den här argumentationen blir det svårt att ta in ett maktperspektiv där vi kan se hierarkin mellan könen. Jag begränsar mig därför till att se hur det sociomateriella fältet istället kan ses som en strategi för förändring samt hur den fysiska miljön kan förändras genom användarnas handlingar.

Olsson (2007) beskriver hur Rinkeby har kunnat förändras genom appropriation. Rinkeby är en stadsdel, i vilken grannskapsplaneringen spelade en stor roll vid uppbyggandet. Det fysiska rummet byggdes efter ett levnadsideal och skapade förutsättningar för ett sätt att leva. Olsson hänvisar till Jane Jacobs i sin argumentation, och kritiserar

de funktionsseparerade stadsdelarna för att de reducerar det offentliga livet, bland annat beroende på svårigheterna med att utveckla en kommersiell mångfald. Olsson pekar i sitt arbete på hur småbutiker kunde växa fram trots den strikt funktionsseparerande strukturen i stadsdelens fysiska miljö. Författaren skriver att gemensamhetslokaler och lägenheter gjordes om till bland annat föreningslokaler och daghem. När det gäller småbutikerna har dessa startats som initiativ från entreprenörer vilka först inte tilläts ha butiker utanför centrum. När de sedan började ses som en tillgång blev de tillåtna. Olsson visar genom sitt arbete att även grannskapsenheterna påverkas av dess invånare och att trots den dominerande strukturen, är det möjligt att appropriera dem. I Rinkebys fall ledde den materiella appropriationen också till en social sådan och hon relaterar detta till vad Lefebvre menar med appropriation.

I Österbergs exempel med köpcentret kan vi hävda att köpcentrets karaktär förändras beroende på hur det används. Den oförutsedda användningen av köpcentret kan ses som en appropriation, men sätter den spår i samhället? Det är först då vi kan kalla det appropriation i Lefebvres bemärkelse. Om köpcentret alltid eller ofta används som värmestuga, kan appropriationen även sträcka sig till det sociala rummet, eftersom att vi då kommer att tänka på köpcentret som en plats där man kan handla - och värma sig.

Wilson verkar genom sin bok vilja appropriera våra föreställningar om kvinnor och stadsliv och bevisa att kvinnor hör hemma i staden. För att bryta dikotomin man/kvinna och skapa platser som är tillåtna för män såväl som kvinnor krävs en appropriering på flera plan samtidigt; i det materiella rummet, i samhället och i våra huvuden. Hon efterlyser en ny syn på staden, som är öppen för visioner. Hellström (2007) skriver att Lefebvres (1974) syn på rummet skiljer sig från den matematiska, ingenjördominerade mentala representation som Wilson vänder sig från. Rummet är istället något som måste skapas, spelas upp och återskapas. Också i de mentala representationerna är rummet en form av kunskap och därmed även en tolkning. Rummet spelar en viktig roll när vi skapar relationer och koder, genom rummet skapas kopplingar mellan kroppen och världen utanför (Hellström, 2007).

Nya tankestrategier

För att ta till oss ett nytt sätt att se på staden, behöver vi ett nytt språkbruk. Det nya, efterlysta synsättet på staden innebär en acceptans och öppenhet för tillblivandet och det vi inte vet kommer att uppstå. Hillier (2007) föreslår en postrepresentation som är anpassad till vår ständigt föränderliga värld och hon skriver att Deleuze kan erbjuda en vokabulär för sådana koncept. Till exempel kan rummet beskrivas som en "multiplicity", vilket innebär samexisterande vid ett visst ögonblick. Vidare beskriver Hillier hur Deleuze och Guattari använder "och" istället för "eller". På det här sättet skapas helt nya kopplingar, som till exempel "Identity/difference thus becomes identity and difference, self and other" (Hillier, 2007). Att sätta och mellan begrepp kan vara en strategi för att bryta traditionellt binära relationer och det skapa länkar inom "multiplicities" och mellan dem (Hillier, 2007). När det handlar om den binära relationen mellan könen, återkommer vi till samma dilemma som jag beskrev i stycket "Diskurser i den fysiska miljön". Språkbruket riskerar att cementera uppdelningen av rum mellan könen men det är också genom språket som orättvisorna manifesteras och kan uppmärksammas för att kunna förändras. När vi tänker och programmerar rum kan "och" dock vara fruktbart att använda om det kan hjälpa oss att vidga våra uppfattningar om vad

rummet ska användas till och av vilka.

Deleuze använder också begreppet ”maskin”, där tanken om maskinen visar hur helt skilda processer har ett samband och är beroende av varandra för varandras existens. Maskinen består av olika delar med särskilda funktioner, sammansatta för att skapa rörelse och arbete under mänsklig kontroll. Maskiner kan inte fungera utan att samverka med andra maskiner såsom den mänskliga kroppen. ”Assemblage” är ett nätverk av sammansatta faktorer, det är en ”multiplicity” och det som sätter igång maskinens rörelse, t.ex. staden. Staden är en maskinell assemblage (machinic assemblage). Det finns också olika sorters maskiner. Abstrakta maskiner är tankekonstruktioner som homogeniserar olika segment och gör de kompatibla med varandra. Statsformen är ett exempel på detta, då den organiserar de överordnade och etablerade segmenten såsom språk, kunskap, samhällsordning och åsikter (Hillier, 2007). Maskinen kan ses som en förklaring och en hjälp att förstå de processer som skapar representationer och samhällen. Den etablerade kunskapen och förståelsen kräver att det har skett en kategorisering i ett tidigare skede och därför är maskinen i sig inte något enbart eftersträvansvärt, men tanken på planeringen som en maskin hjälper oss att inse vilka konsekvenser planeringen får. Samtidigt är det en positiv utgångspunkt då den betonar skapandeprocessen och tillblivandet och därigenom förstår vi att allt är möjligt att förändra.

För att förstå det relationella rummet, är det grundläggande att förstå att tiden inte är linjär. Det förflutna blir omdefinierat när vi skriver om eller omstrukturerar det som har varit. Framtiden är oförutsägbar eftersom att vi inte vet vilka vi är eller vilka vi kommer att bli. Framtida städer är påhittade, föreställda, konstruerade relationer eller passager mellan den oförutsägbara framtiden och det förflutna, som även det kan förändras under tillblivandet. Planeringens roll är att göra det virtuella förståeligt, ofta genom att fixera olika förståelser av tid och plats. Rummet är ett verb, en process av händelser och praktiker och inte en container som oförändrad och passiv tar emot. Kombinationen av tid och rum är formbar, odefinierad men möjlig att lokalisera genom noder, tillfälliga fixeringar. Den fysiska planeringen är försök att vika rummet och tiden, men resultatet blir sällan som planerade då rummet virtuellt, i ständig förändring vilket gör att det som verkar vara stabila konstellationer kan glida, förändras. Planering kan passera mellan vecken, flytandes på ytan av det abstrakta planet, undvikande sin egen konkretisering. Rummet kan stå emot medveten vikning medan oplanerade veck uppstår någon annanstans. Rum och tid är bortom alla fixerande formuleringar (Hillier, 2007).

En viktig del av landskapsarkitektens arbete handlar om att förena teori och praktik. När vi planerar för en plats tän-

SLUTDISKUSSION

ker vi på hur denna plats kan förbättras eller skapas. Platsen ses i ett större sammanhang och är en del i idén om hur våra städer bör se ut för att samhället ska fungera. Med utgångspunkt från platsens förutsättningar och de behov som ska tillgodoses, skapas en idé om hur platsen kan göras. Denna idé ritas och byggs utifrån ritningen som representerar idén. I planeringen råder sällan uppfattningen att det finns någon motsättning mellan idén av platsen och den fysiska platsen. Att försöka implementera ett genusperspektiv inom stadsplaneringen innebär dock flera svårigheter. Rummet som vi utgår ifrån är inte grunden för orättvisorna utan en representation och möjligen ett reproducerande element för och av desamma. Landskapsarkitektens verktyg för att förändra staden är planeringen, vilken skapas av och förmedlas genom representationer, vilka tenderar att låsa och återskapa rådande relationer och maktpositioner.

I mitt arbetet har jag ställt mig frågan; hur kan vi implementera ett genusperspektiv på stadsplaneringen? Jag har visat att den fysiska uppdelningen av staden inte beror på dess utformning utan på våra föreställningar om köns diametrala skillnader. Genom representationer skapade av planerare och andra makthavare har vi i våra medvetanden skapat en bild av staden där bland annat kvinnor inte är en del i det offentliga rummet. Jag har också diskuterat hur bilden av kvinnan konstitueras genom diskurser i representationer, vilket vill säga i abstrakta och konkreta rum. Vidare har jag föreslagit att både gruppen kvinnor och konceptet rum måste ses i sin relationella kontext. Varken ”kvinna” eller ”rum” kan fångas och förmedlas på ett verklighetstroget sätt genom representationer.

Vidare har jag presenterat ett par problem och några förslag på strategier. Problemen som jag har diskuterat är att vi riskerar att reproducera den stereotypa könsuppdelningen av rummet genom att försöka åtgärda problem som i dagens samhälle anses vara kvinnorelaterade. När åtgärder som ska förbättra kvinnors villkor handlar om det reproducerande arbetet, befäster vi återigen att det reproducerande arbetet är kvinnornas. Samma sak sker när vi ska göra staden tryggare för kvinnor, vi definierar därigenom staden som otrygg för kvinnor. Oavsett strategi och riskerna som dessa kan medföra är det viktigt att göra något och skapa någon förändring. Dilemmat med att riskera att reproducera den stereotypa uppdelningen måste förbises om vi ska kunna göra något och riskerna med att kategorisera likaså. Det är dock viktigt att hela tiden vara medveten om den här balansgången. Jag menar att man i alltför hög grad försöker åtgärda underordningens resultat istället för att inriktar sig på att förändra underordningsmekanismerna.

Under arbetets gång har min frågeställning utvidgats till att också handla om hur rummet kan användas för att förändra våra föreställningar om köns skilda behov och tillhörighet till olika typer av rum, de privata och de offentliga.

Rummet representeras ständigt och den uppfattningen som vi har av rummet styrs av representationer. Dessa är alltid statiska och förmår inte förmedla den dialektiska relationen som finns mellan rum och samhälle. Representationen av kvinnor, vilken benämns som kvinnan, är det symboliska objekt som kvinnor ständigt mäts mot, till skillnad från kvinnor, de levande, olika personerna av kvinnligt kön. Mohanty beskriver den komplexa relationen mellan dessa två, representationen och verkligheten så här:

“Förhållandet mellan ”kvinnan” – en kulturellt och ideologiskt sammansatt Annan, konstruerad med hjälp av olika representationsdiskurser (vetenskapliga, litterära, juridiska och lingvistiska) – och ”kvinnor” (verkliga, fysiska subjekt av sin egen kollektiva historia) är ett av de centrala problem som den feministiska forskningen försöker reda ut. Kopplingen mellan kvinnor som historiska subjekt och representationen av Kvinnan som en skapelse av hegemoniska diskurser är varken ett direkt identitetsförhållande eller en korrespondensrelation. Det är en godtycklig relation upprättad av specifika kulturer.” (s. 35)

Mohanty (2006) kritiserar den västerländska feminismen utifrån ett postkolonialt perspektiv. Jag har i mitt arbete inte beskrivit de intersektionella relationerna vilka inbegriper fler aspekter än kön, men jag tycker att det är viktigt att se hur bilden av kvinnan måste dekonstrueras, på samma sätt som representationen av rummet.

Jag har i mitt arbete diskuterat nya tankestrategier som är intressanta för att öppna upp för en mer tillåtande stad. De behandlar inte det specifika maktförhållandet mellan könen men jag fann dem användbara i diskussionen om hur representation kan dekonstrueras och ifrågasättas. Generellt har det dock varit svårt att hela tiden balansera aspekterna kön, rum och representation. Under seminariet upplevde jag samma tendens, att det var svårt att diskutera staden ur ett genusperspektiv, varför diskussionen ibland övergick till att handla om offentlighet och vikten av att få tillträde till offentliga rum, för alla grupper. Jag tror att det är viktigt att se skillnaden på olika maktperspektiv och att varje grupp har sina egna förutsättningar. När jag diskuterade Olsson (2007) och strategin att appropriera ett rum, måste jag fråga mig om den här strategin kan användas av just kvinnor som grupp. En stor utmaning med genusfrågan är att det är inbyggt i maktstrukturen att kvinnor inte ska ta plats och inte vara offentliga. När en kvinna vistas i det offentliga så representerar hon mer än sig själv, hon representerar det privata och hennes vistelse i det offentliga skapar kaos, som Listerborn sa på seminariet. Wilson (1991) kallar det för att kvinnan är en Sphinx i staden, ett monster som skapar oordning. Därför är det inte möjligt att jämföra med skatekulturen, eller graffitikulturen som det drogs paralleller till under seminariet. Båda dessa kulturer är mansdominerade och möjligheten till appropriation för kvinnor försvåras av att det inte finns någon typiskt ”kvinnlig” aktivitet som utförs offentligt. Därför måste appropriationen i det här fallet göras som en medveten handling vilken blir propagandistisk eller politisk och i syfte att lyfta fram kvinnor i det offentliga. Johanna Gustavsson uttryckte på seminariet att det kan vara en fruktbar metod men att det samtidigt måste ske en strukturell omvandling på den konventionella planeringens arenor, i kommuner och länsstyrelser. Planerare måste hitta andra former för att skapa förändring. Jag har hittat många exempel på feministiska konstnärer som försöker omdefiniera kvinnligheten och visa hur staden också är kvinnornas, men få exempel på konkreta stadsplaneringsprojekt med samma syfte.

Under seminariet lyftes vikten fram av att bjuda in medborgarna i planeringsprocessen. En grupp som kvinnor, vilka

traditionellt har förbisetts i planeringen och historiskt sett inte har deltagit i utformandet av våra städer måste aktivt uppmuntras och bjudas in. Det räcker inte med öppna inbjudningar och uppmaningar till att ha åsikter om stadens planering, utan aktiviteter och information måste riktas speciellt till kvinnor. Målet från planerarnas sida tycks bli kvinnors ökade deltagande i planeringsprocessen. I det skedet blir det intressant att ta in teorier om nya tankebanor då planeringen är konservativ och har invanda mönster och former för verkställande. En processinriktad och öppen planering är det som krävs för att bryta maktstrukturer, samt ett ständigt ifrågasättande och dekonstruerande. Relationerna mellan planerare och mellan planerare och stadens invånare har en dialektisk relation och en förändring där planeringen sker kommer att orsaka förändringar i städernas användning.

Idén om en mer aktivitetsbaserad planeringsform kan kopplas samman med Hilliers strävan efter en postrepresentation. Det är viktigt att ta till sig Caroline Dahls erfarenhet om att det som kvinnor har stått för inte har lämnat spår, men om vi fokuserar på aktiviteter i all planering och inte bara när det rör kvinnofrågor, kan vi åstadkomma en generös och öppen stad. Den tillåtande staden måste dock kunna kontrolleras, för som det diskuterades under seminariet så har privata aktörer inget ansvar att skapa demokratiska platser som uppmuntrar kvinnor att vistas där. Rummet är ett viktigt redskap för maktutövning och därför också för att skapa jämställdhet och det kan vara önskvärt att använda rummet som verktyg för att åstadkomma förändringar i samhället. Att planera för en ickedominerande värld kräver kontroll av det destruktiva och då kan vi fråga oss hur vi kan kontrollera lagom mycket.

De trygghetsskapande åtgärderna motverkar direkt förändringen i våra medvetanden men indirekt kan vi hoppas att det leder till en mental förändring, om dessa åtgärder kan göra kvinnor tryggare i staden. Ett första steg vore att på planeringsnivå reflektera över olika maktförhållanden och analysera sitt eget maktperspektiv. Det här borde vi träna oss i redan under vår utbildning, vilket Listerborn poängterade på seminariet. En planering som fungerade självreflekterande, dekonstruerande och öppet, baserad på aktiviteter och rummets förändring skulle vara öppen för tillblivanden. Genom en sådan stadsplanering kunde vi delvis uppnå Hilliers postrepresentation, vilken skulle gynna kvinnor och andra grupper som inte deltar på lika villkor i stadens rum.

Återigen är det viktigt att påminna oss om att en förändring i planeringen som skulle leda till en större öppenhet, inte skulle gynna kvinnor för att de är just kvinnor. Snarare är det så att en allmän öppenhet lämnar plats för förändring – och det är den som är det intressanta i fallet med min uppsats, där jag vill att planeringen ska bryta dikotomierna man/kvinna och privat/offentligt.

Trots att samhället har kommit förhållandevis långt i fråga om jämställdhet i yrkeslivet och politiken, så har planeringen fortfarande stora utmaningar kvar rörande genusarbetet. Orsaken kan till att planeringen inte har kommit så långt, kan vara en ovilja till förändring och okunskap (Larsson, 2006). På utbildningarna saknas en diskussion kring maktperspektiv och seriösa försök till träning i att bryta mönster och hitta nya arbetsmetoder. Det är viktigt att uppmärksamma att det inte är enskilda individer som bär ansvaret för en förändring, utan strukturerna i planeringen och samhället. En del av de verktyg som har utformats, syftar till att kvinnor ska ges samma förutsättningar att planera som män. En logisk lösning på omfördelningen av makten kan då tyckas bli att införa en numerär lika

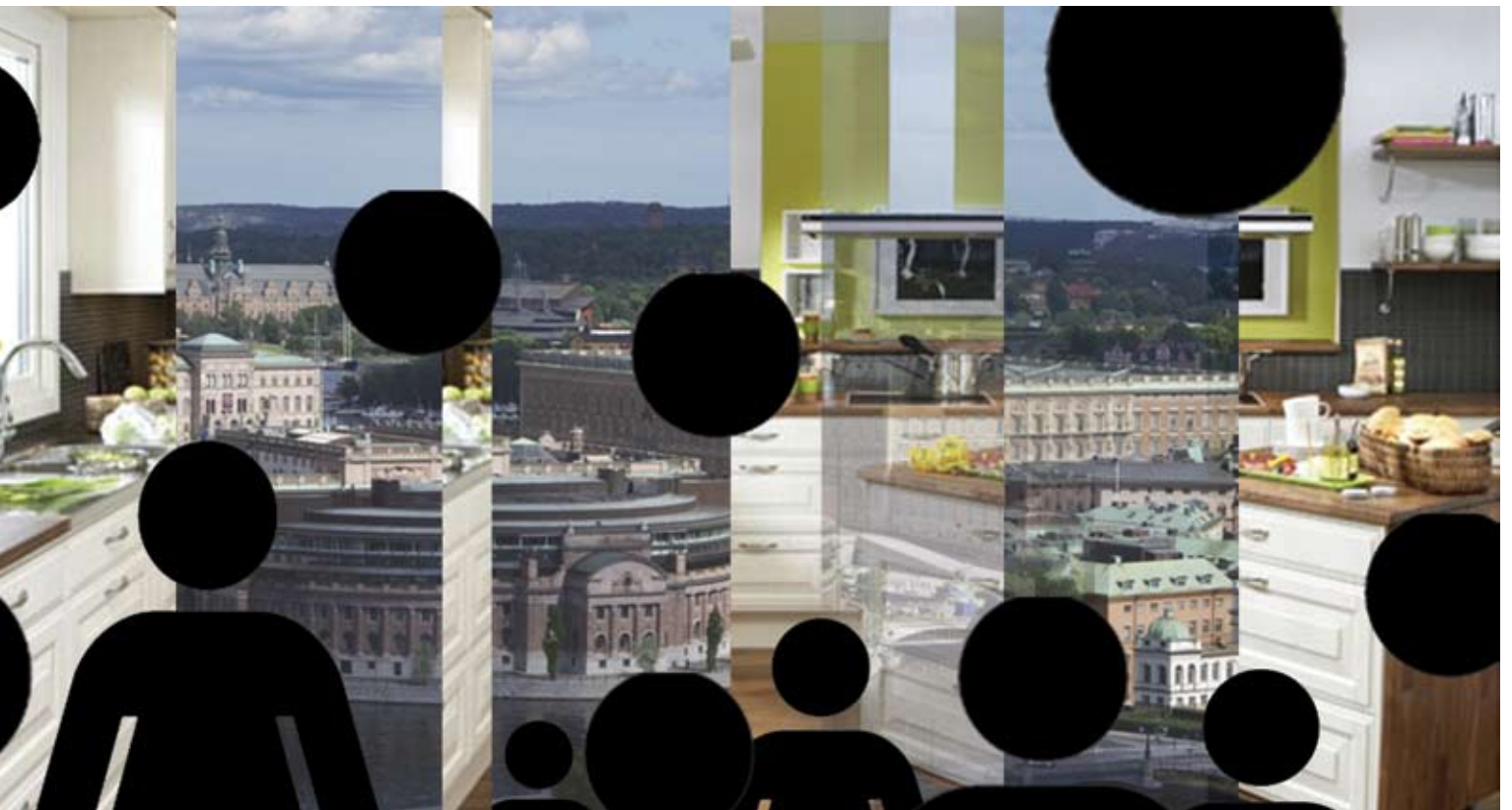
medverka i planeringsprocessen. Det är dock inte möjligt att utgå från att kvinnor automatiskt ska arbeta för att bryta könen hierarkiska ordning ur ett genusperspektiv, bara för att de är kvinnor. Könsmaktsordningen är inbyggd i institutioner, i metoder och i vårt språk och kvinnor kan också bidra till att förstärka uppdelningen av rummet och cementering av könsrollerna (Larsson, 2006).

Att praktisera genusteorier inom stadsplanering kan ta sin utgångspunkt antingen i platsen eller i teorin. Jag skulle ha kunnat utgå från staden och försökt se hur den kunde förbättras ur ett genusperspektiv. Då skulle jag ha brottats med frågan om hur gestaltningen av staden hade kunnat utformas för att passa kvinnor bättre. Förutsättningen hade då varit att jag i en analys kommit fram till att staden är ojämsställd i sin utformning, det vill säga att kvinnors behov inte tas hänsyn till i det materiella rummet. Här skulle det ha varit viktigt att skilja på att kvinnor biologiskt inte har särskilda behov, utan att i vårt i övrigt ojämsställda samhälle, ser kvinnors och mäns vardag och rörelsemönster olika ut, och att vi därför har olika behov. Om staden skulle utformas efter dessa behov skulle vi inte ha uppnått ett jämställt samhälle, utan vi skulle ha riskerat att märka kvinnorna som huvudansvariga för specifika uppgifter. Vi skulle också ha markerat skillnaden mellan könen, en skillnad vi har som målsättning att radera.

Istället har jag i mitt arbete utgått från teorin. Jag har diskuterat teorier som skulle kunna användas och jag har undersökt vad som kan hända vid försöken att praktisera jämställdhet i utformningen av staden. Jag analyserade ett projekt och den diskurs som det inbegriper och såg att planeringen genom sina representativa former kan vara lika befästande som förändrande.

Min roll som landskapsarkitekt är som jag skrev i inledningen, att konkretisera teorier och förena teori och praktik samt att växla mellan olika skalor. I mitt arbete har jag inte konkretiserat teorierna till en materiell nivå, då det skulle krävas ett till arbete för att göra det. Jag har däremot försökt hitta tankestrategier som skulle kunna användas i det konkreta arbetet, både på planeringsutbildningarna och på kommuner och länsstyrelser. Jag har också arrangerat ett seminarium som i sig är ett experiment för att undersöka hur diskussionen och det interdisciplinära samtalet kan fungera. Genom mitt arbete har jag hittat många nya frågor och nya trådar som skulle behöva fortsätta dras i och tvinnas. Jag har upptäckt att det finns lite eller ingen forskning inom området och att det finns ett enormt fält att utforska. Kunskapen om genusperspektiv i stadsplaneringen måste också konkretiseras och implementeras i såväl utbildning som på planeringens arenor och för att göra det möjligt, krävs ett aktivt ifrågasättande och en utveckling av metoder och strategier.

3. Dekonstruktion

REFERENSER

Andersson, B. (2005). ”Mäns våld blir kvinnors ansvar: riskkalkylering i det offentliga rummet” i Friberg, Tora (red.) (2005). Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Andersson, B. (2008a). Fördjupning av bakomliggande problematik. http://www.boverket.se/Global/Planera/Dokument/planeringsfragor/jamstalld_trygg/fordjupning_av_bakomliggande_problematik.pdf. Hämtat 090402

Andersson, B. (2008b). PM Trygghet i stads – och tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv. http://www.boverket.se/Global/Planera/Dokument/planeringsfragor/jamstalld_trygg/pm_trygghet.pdf. Hämtat 090402

Bergström, G. och Boréus, K. (2000). Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys. Studentlitteratur, Lund

Björk, N. (1996). Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier. Wahlström & Widstrand, Nytryckt 2008 i Danmark.

DN 2006-06-15. <http://www.dn.se/2.738/2.782/konstkamp-i-hogklackat-1.700658>

Fowler, R. (1991). Language in the News. Discourse and Ideology in the Press. Routledge, London.

Frangeur, R.(2001) ”Mellankrigstidens kvinnorörelse och kampen för de gifta kvinnornas rätt till yrkesarbete ”. I Frangeur, R (red.) (2001) Gråt gärna – men forska. Rapport från konferensen 6–7 mars 2001 om kvinnorörelse och kvinno/genusforskning, Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Linköpings universitet. http://www.liu.se/content/1/c4/21/82/Forums_skriftserie_2001-2.pdf. Hämtat 090402.

Friberg, T., Listerborn, C., Andersson, B. och Scholten, C. (red.) (2005). Speglingar av rum – om könskodade platser och sammanhang, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Ganetz, H. (2005). ”Damernas paradis? En historia om varuhus och köpcentrum” i Friberg, T. (red.) (2005). Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Gehl, J. (2003). Livet mellem husene : udeaktiviteter og udemiljøer, 5e utg. Arkitektens forlag,

København.

Grahn, W. (2005). ”Inbyggda genuskript. Föreställningar om kön på museifasader”. I Friberg, T. (red.) (2005). Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Hellström, M. (2006). Steal This Place. The Aesthetics of Tactical Formlessness and “The Free Town of Christiania”. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Helsingborg stadsbyggnadskontor (2003). <http://www.helsingborg.se/upload/Bygga%20och%20bo/Oversiktsplaner/OP/Processen/jamstalldhet.pdf>. Hämtat 090403.

Hillier, J. (2007). Streching beyond the horizon. A Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance Ashgate Publishing Limited, Cornwall.

Johansson, S. (2000). “Kvinnorum och maskulina plaster” i Gren, M. m fl. (red.) (2000). Kulturens plats/Maktens rum. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Johansson, M. och Kuller M. (red.) (2005). Svensk miljöpsykologi. Studentlitteratur, Lund.

Koskela, H. (1997). ‘Bold Walk and Breakings’: women’s spatial confidence versus fear of violence. *Gender, Place and Culture*, 4:3, 301-319.

Larsson, A. (2006). Makten över rummet: om genusperspektiv i samhällsplaneringen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 27:2/3, 29-47.

Larsson, A. (2005). Kön och rum i den fysiska planeringen. I Friberg, T. (red.) (2005). Speglingar av rum: om könskodade platser och sammanhang. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Lefebvre, H. (1974). The production of space. Blackwell publishers Ltd, Cornwall.

Listerborn, C. (2000). Om rätten att slippa skyddas. En studie av trygghetsskapande projekt och kvinnors rädsla för att röra sig i stadens centrum. Chalmers Tekniska Högskola, Sektionen för Arkitektur, Göteborg.

Manns, U. (2001). Den första vågen. En översikt om svensk kvinnorörelse fram till rösträtten”. I Frangeur, R. (red.) (2001). Gråt gärna – men forska. Rapport från konferensen 6–7 mars 2001 om kvinnorörelse och kvinno/genusforskning, Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Linköpings universitet. http://www.liu.se/content/1/c4/21/82/Forums_skriftserie_2001-2.pdf. Hämtat 090403.

Moderna Museet (2008). <http://www.modernamuseet.se/v4/templates/template3.asp?id=3106>. Hämtat 090420.

Molina, I. (2007). Intersektionella rumsligheter. *Tidskrift för genusvetenskap*, 3.

Molina, I. (2000). Fängslande kategoriseringar – eller våldets geografi. *Kulturens plats/Maktens rum*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm.

Mohanty, C.T. (2006). *Feminism utan gränser: avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Tankekraft, Stockholm.

Olsson, L. (2007). Rinkebys småbutiker. I Nylund, K. (red.) (2007). *Periferin i centrum*. Bokförlaget Daidalos, Uddevalla.

Olwig, K.R. (2008). Performing on the landscape vs. doing landscape: perambulatory practice, sight and the sense of belonging. I Ingold, T. och Vergunst, J.L. (red.) (2008). *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot, Ashgate.

Ordfrent. <http://www.ordfront.se/Ordfrentmagasin/Tidigare%20artiklar/Feministiskttoppmote.aspx>. Hämtat 090402.

Rendell, J. (2000). Introduction: "Gender, Space". I Rendell, J., Penner, B. och Borden I. (red.) (2000). *Gender Space Architecture – An Interdisciplinary Introduction*. Routledge, Suffolk, Great Britain.

Svenska Dagbladet (2006), Lagerblad, A. Om 20 år har tjejerna tagit över. http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/barnunga/artikel_307580.svd. Hämtat 090403.

Wadsworth Atheneum Museum of Art (1998)
<http://www.wadsworthatheneum.org/pdfs/Matrix%20137.pdf>. Hämtat 090323.

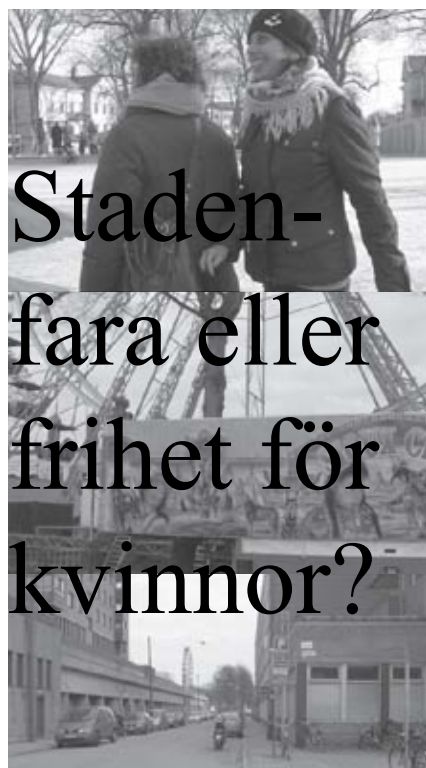
Wennstam, K. (2008). De som borde passa sig om kvällarna. *Bang* 4, 59-61.

Wilson, E. (1991). *The Sphinx in the City*. Godfellow and Egan Ltd., Cambridge, England.

Österberg, D. (2000). *Stadens illusioner. En sociomateriell tolkning av Oslo*. Bokförlaget Korpen, Södertälje.

Appendix 1.

Inbjudan till seminariet den 3 april 2009:

**Tid och plats: 3 april kl
15.00-17.00, Form/Design
Center, Lilla torg 9, Malmö**

Inbjudan till seminarium och diskussion:

Staden är och har länge varit en viktig plats och förutsättning för människors frigörelse. I början av 1900-talet flyttade till exempel kvinnor från landsbygden in till städerna för att komma bort från den sociala kontrollen. Den urbana miljön och de offentliga rummen är idag en fristad för konstnärer, homosexuella, intellektuella och fortfarande en plats för kvinnor att utvecklas i.

En bild av staden som vi möter i till exempel media är att den är farlig, mörk, kriminell, otrygg och där framförallt kvinnor beskrivs som offer, som svaga, som passiva.

Du är inbjuden till ett seminarium där vi gemensamt funderar över dagens och framtidens stad. Hur skapar vi platser för kvinnors frihet och möten, ljusa rum fyllda med aktivitet och kreativitet? Vad spelar den fysiska miljön för roll i jämställdhetsarbetet? Hur skapar vi bilden av kvinnan som en offentlig, stark och säker person i motsats till kvinnan som offer?

Våra olika kunskaper och inriktningar ska leda oss fram till nya slutsatser och tankemönster. En trygg stad kan innebära mer än bättre belysning och låga buskar, den kan också vara en spännande och inspirerande plats för kvinnor.

Hjärtligt välkommen till ett tvåtimmars samtal i en inspirerande miljö!

Martina Norrman
Område landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Anmälan till martina.norrman@gmail.com senast 27 mars.

Arrangeras av Martina Norrman, landskapsarkitektstuderande, SLU Alnarp
Moderator: Gunilla Lindholm, lektor i landskapsarkitektur, SLU Alnarp

I panelen:

Carina Listerborn, lektor i stadsbyggnad, Malmö Högskola
Sten Göransson, gatukontoret, Malmö stad
Caroline Dahl, fysiks planering, Länsstyrelsen Skåne län
Johanna Gustavsson och Malin Arnell, feministiska konstföreningen Ja!

Inbjudan går till: stadsplaneringskontor i kommunala verksamheter, Länsstyrelsen Skåne län, institutionerna för genusvetenskap vid Malmö Högskola resp Lunds universitet, LTH, beslutsfattare, näringslivsrepresentanter från konsultverksamhet inom området landskapsarkitektur, brottsförebyggande råd, polisen, säkerhets- och beredskapsfunktioner, gatukontoret, stadsfastigheter, kvinnojourer

Appendix 2.

Frågor till de inbjudna paneldeltagarna:

*Finns det en idealstad ur ett kvinnoperspektiv? Hur ser den i så fall ut?
På vilka platser rör sig kvinnor? Hur använder kvinnor staden? Är otryggheten det enda som hindrar kvinnor från att röra sig ute?*

*Finns det andra grupper än kvinnor skulle behöva ha större tillgång till staden?
Finns det grupper som är än mer marginaliserade, som det skulle vara mer relevant att diskutera huruvida de har tillgång till staden?*

*Hur kan vi arbeta för en mer jämställd stad?
Praktiskt, teoretiskt, på vilka nivåer, vilka strategier och erfarenheter från andra projekt kan vi dra nytta av?*

*Kan staden, dess utformning och användning, påverka samhället? Hur i så fall?
Är en jämställd stad ett mål i sig själv eller är det ett medel för att uppnå ett jämställt samhälle?*

*På vilket sätt bidrar staden till att skapa eller förstärka våra identiteter? Gör den det?
Kan vi i så fall ha nytta av det i ett jämställdhetsarbete?*

*Hur skapar vi en stad som kvinnor kan ta i besittning?
Vilken typ av platser skulle behöva förändras? Vilken sorts platser har kvinnor tagit i anspråk?*

Hur kan vi förstärka bilden av kvinnan som en offentlig, stark och säker person i motsats till kvinnan som offer?

Appendix 3.

På tunnelbanan

Text: Miss Universum

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

Hej, jag är tokig

Hej, jag är alkoholiserad

Hej, jag köper alla mina kläder på Hennes och Mauritz

Hej, jag är snälla mamman

Hej, jag är tråkig

Hej, jag är supertråkig

Hej, jag är fet, men sportar ändå

Hej, jag tror att jag är snygg

Hej, jag går runt med alla mina verktyg i en plasthink för att verka händig

Hej, jag ska bli Don Juan när jag blir stor

Hej, jag äta 3 kilo glosylt i morse

Hej, jag är invandrarkvinna med mustasch

Hej, jag är ultraneger

Hej, jag försöker va cool, men jag lyckas inte

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

Hej, jag hatar min lillebror, och försöker skada honom

Hej, jag är 110 år, och borde ligga i koma

Hej, jag är mongo

Hej, jag är homosexuell

Hej, jag är SuperKnodden Allan

Hej, jag är rastlös

Hej, jag är en full ungdomskille

Hej, jag har testosteron

Hej, jag hatar barn

Hej, jag äta åtta citroner innan jag gick hemifrån

Hej, jag är fet, och tar upp en och en halv plats

Hej, jag är mördare

Hej, jag vill inte leva längre

Hej, kom och hjälp mig

Hej, jag är knarkare

Hej, jag blev med barn när jag var 14 år, och har ingen pappa men är glad ändå

Hej, jag är byråkrat

Hej, jag är tråkig, men försöker piffa till mej

Hej, jag har tajta braller, så snorren syns

Hej, jag har ingen framtid

Hej, jag hatar att åka tunnelbana

Hej, jag har adopterat barn

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

Hej, jag har mamma med mej för att handla kläder

Hej, jag har mobiltelefon

Hej, jag är förtryckt

Hej, jag är muslim

Hej, jag avlider

Hej, jag känner dej, men orkar inte prata

Hej, jag är glad invandrare som kramar alla

Hej, jag ska förfölja och våldta dej när du går av

Hej, jag är trött

Hej, jag har anorexia

Hej, ursäkta, men jag ska av här

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

På tunnelbanan, på tunnelbanan

Texten är hämtad på

(http://www.actionext.com/names_d/doktor_kosmos_lyrics/a_tunnelbanan.html)

(videon finns på <http://www.youtube.com/watch?v=eNZFG1cEvjE>)

